

JUSTYNA KAMIŃSKA
<https://orcid.org/0000-0002-6832-3346>
(Uniwersytet Jagielloński, Instytut Historii)

ZESPÓŁ ŚREDNIOWIECZNYCH PŁYTEK POSADZKOWYCH Z KOŚCIOŁA I KLASZTORU DOMINIKANÓW W KRAKOWIE. PRÓBA CHARAKTERYSTYKI

Abstrakt

Tekst stanowi omówienie zespołu trzynastowiecznych ceramicznych płytek posadzkowych pochodzących z kościoła i klasztoru Dominikanów w Krakowie. Scharakteryzowano w nim stan zachowania ok. 400 składających się na zespół elementów, technologię ich produkcji oraz rodzaje zdobiących je dekoracji. Podjęto próbę określenia genezy technik reliefu i inkrustacji wykorzystywanych przez twórców płytek (wskazując na tradycję lokalną), jak również możliwych źródeł motywów dekoracyjnych (zwracając uwagę zwłaszcza na sztukę cysterską oraz bestiarusze). Artykuł kończy krótka interpretacja występujących na płytkach motywów roślinnych i figuralnych, które autorka łączy m.in. z działalnością kaznodziejską zakonu.

Słowa kluczowe: ceramiczne płytki posadzkowe, klasztor Dominikanów w Krakowie, architektura mendykancka, dekoracja architektoniczna, XIII wiek

Zespół trzynastowiecznych ceramicznych płytek posadzkowych odnalezionych na terenie kościoła i klasztoru Dominikanów w Krakowie liczy ponad 400 elementów¹, z których pojedyncze

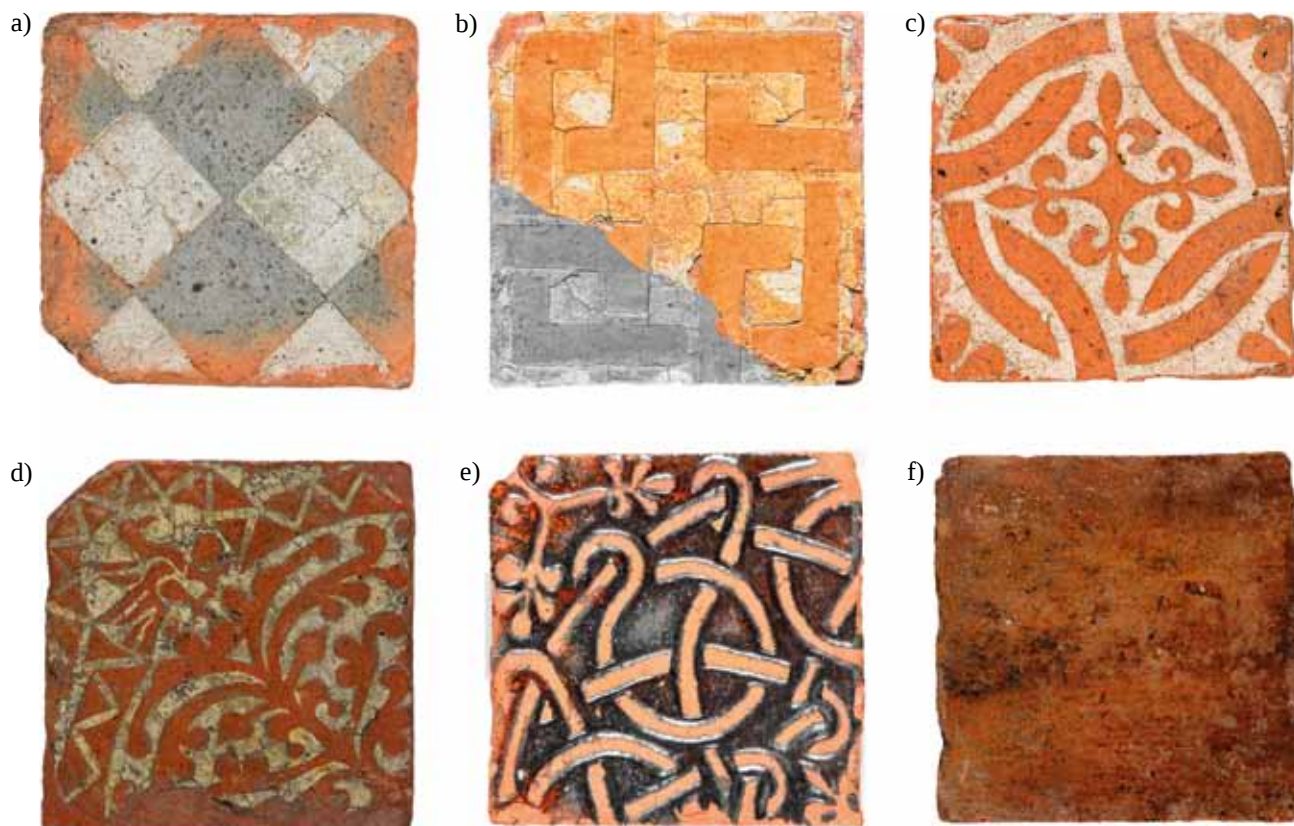
przykłady trafiły do zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie² i Zamku Królewskiego na Wawelu³, a pozostałe przechowywane są na terenie klasztoru⁴. Dzielą się one zasadniczo na trzy grupy – nieco ponad 1/3 zbioru to płytki zdobione inkrustacją z jasnej glinki, niewiele mniejszą część stanowią płytki pokryte dekoracją reliefową, a najmniejszą (ok. 1/4 całości) płytki pozbawione ozdób (il. 1a–f). Zdecydowanie przeważają płytki kwadratowe, które mają

¹ W niedawno opublikowanym przekrojowym opracowaniu dotyczącym średniowiecznych posadzek ceramicznych w Polsce Dariusz Niemiec określił ten zbiór jako zawierający ok. 700 elementów (Dariusz Niemiec, *Ornamentowane posadzki w kościołach romańskich na ziemiach polskiego (X–XIII w.)*, red. Tomasz Janiak i Dariusz Stryniak, Gniezno 2016, s. 208), ale nie udało się tego potwierdzić w toku prowadzonych przez autorkę badań. Dla porównania, inne duże zespoły płytek odnalezionych dotychczas w Krakowie liczą ok. 800 elementów (kościół św. Marii Magdaleny, zob. Teresa Lenkiewicz, *Kościół Marii Magdaleny w Krakowie w świetle ostatnich odkryć archeologicznych*, „Biuletyn Krakowski. Prace Konserwatorskie i Archeologiczne”, T. 1: 1959, s. 78–98) oraz ok. 400 elementów (katedra na Wawelu, zob. Magdalena Szewczyk-Wojtasiewicz, *Ceramiczne płytki posadzkowe z katedry romańskiej na Wawelu*, „Slavia Antiqua”, T. 40: 1999, s. 151–167; eadem, *Posadzka ceramiczna z katedry krakowskiej (rekonstrukcja części)*, w: *Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w. Katalog wystawy*, red. Elżbieta Firlet, Emil Zaitz, Kraków 2006, s. 344–348.

² W marcu 1939 r. do MNK zostało przekazanych 10 płytek, z których 7 eksponowanych jest w Galerii Rzemiosła Artystycznego (Adam Bochnak, Julian Pagaczewski, *Polskie rzemiosło artystyczne wieków średnich*, Kraków 1959, s. 48–49, ryc. 31–32; Bożena Kostuch, *Para płytek z kościoła Dominikanów w Krakowie*, w: *Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w.*, op.cit., s. 387–388).

³ Magdalena Szewczyk-Wojtasiewicz, *Ceramiczna płytka posadzkowa [ZKW PZS, nr inw. arch. 37a/62 i 37b/62]*, w: *Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w.*, op.cit., s. 388.

⁴ Od 2022 r. wybrane płytki eksponowane są w nowo powstałym Muzeum Polskiej Prowincji Dominikanów (zob. Justyna Kamińska, *XIII-wieczne ceramiczne płytki posadzkowe*, w: *Katalog Muzeum Dominikanów w Krakowie*, Kraków 2022, w druku).

1a–f. Płytki z kościoła i klasztoru dominikanów w Krakowie. Fot. i oprac. Justyna Kamińska

boki o długości ok. 13–13,5 cm i wysokość ok. 3–3,5 cm. Odnaleziono również pojedyncze płytki trójkątne, powstałe przez przepołowienie płytki kwadratowej wzdłuż jej przekątnej, oraz prostokątne, stanowiące $\frac{1}{3}$ standardowej płytki. Boczne krawędzie płytek są skośnie ścięte ku dołowi, aby umożliwić lepsze osadzenie w zaprawie podczas układania posadzki. Pokrywające je dekoracje to najczęściej różnorodne plecionki, motywy roślinne, koła zębate, przedstawienia zoomorficzne i figuralne, rzadziej szachownice oraz motywy geometryczne. W niektórych przypadkach jedna płytka stanowi skończoną kompozycję, w innych na pełen motyw dekoracyjny składają się dwie lub cztery⁵, a w kolejnych przenikające się dekoracje sąsiadujących płytek umożliwiają tworzenie obszernych kompozycji „dywanowych” (il. 2). Występują również przykłady przedstawień palmet, które można było

zestawiać obok siebie, tworząc dekoracyjny pas czy obramienie (il.3a–b). Zdobienia płytek cechują się wysokim poziomem artystycznym, różnorodnością wzorów i drobiazgowo oddanym detalem. Zachowały się one do dziś w różnym stanie – ponad połowa wszystkich elementów nosi ślady użytkowania (starcia na powierzchni, od lekkich po bardzo silne), inne uległy wtórnie przepaleniu (zapewne podczas pożaru pomieszczenia, w którym się znajdowały), jeszcze inne są odpadami produkcyjnymi. Wskazać można także elementy, które wykonano prawidłowo, ale nigdy nie zostały wmontowane w posadzkę, o czym świadczy brak uszkodzeń ich powierzchni. Spośród wszystkich odnalezionych dotychczas płytek, jedynie ok. $\frac{1}{4}$ zachowała się w całości, a pozostałe to fragmenty różnych rozmiarów.

Większość płytek była wypalana w warunkach utleniających, o czym świadczy ich jednolicie cegla-

⁵ Wojciech Głowa postawił hipotezę, że płytki zestawiane w kompozycję z 2 lub 4 elementów mogły być wykonywane w dużych formach z pełnym motywem dekoracyjnym, które następnie rozdzielano na części. Przypuszczał, że niektóre płytki z kościoła dominikańskiego w Krakowie, m.in. z wizerunkiem lwa oraz gryfa, wykonane zostały w „podwójnej” matrycy (zob. Wojciech Głowa, *Średniowieczne „kachle” krakowskie. Wybrane zagadnienia*

technologiczne, w: *Rzeczy i ludzie. Kultura materialna w późnym średniowieczu i w okresie nowożytnym. Studia dedykowane Marii Dąbrowskiej*, red. Magdalena Bis, Wojciech Bis, Warszawa 2014, s. 101, przyp. 24). Wydaje się jednak, że takie rozwiązanie utrudniałoby uzyskanie płytek, które miałyby wszystkie boki ścięte ku dołowi, więc raczej to szkic całego wzoru mógł być dzielony na części wykorzystane następnie do wyrzeźbienia form.

2. Rekonstrukcja kompozycji „dywanowej” z zastosowaniem motywu lilii, na podstawie płytek znalezionych w krypcie pod prezbiterium kościoła Dominikanów w Krakowie. Fot. i oprac. Justyna Kamińska

3a–b. Płytki z kościoła i klasztoru Dominikanów w Krakowie z motywem palmety, tworzące dekorację bordiurową. Za: Kazimierz Buczkowski, *Płytki posadzki z XIII w. w kościele oo. Dominikanów w Krakowie*, „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury”, 1939, t. 7, nr 2, s. 198 ryc. 142; s. 199 ryc. 143. Fot. i oprac. Justyna Kamińska

na barwa, a niektóre w warunkach redukcyjnych, co spowodowało pojawienie się pośrodku siwego zabarwienia⁶. W produkcji stosowano zapewne głównie gliny chude, czasem dodatkowo schudzane piaskiem

kwarcowym, a gliny tłuste, bardziej plastyczne, były dobierane do produkcji płytek zdobionych inkrustacją. Wypalano je dwu- lub trzykrotnie (w zależności od rodzaju stosowanej dekoracji), zazwyczaj w tem-

⁶ Można to określić, porównując omawiany zbiór z płytkami z kościoła św. Marii Magdaleny w Krakowie i z katedry na Wawelu (T. Lenkiewicz, *Kościół Marii Magdaleny*, op.cit., s. 86; M. Szewczyk-Wojtasiewicz, *Ceramiczne płytki*, op.cit., s. 152). Płytki te analizowano, wykorzystując jako punkt odniesienia wyniki badań nad surowcami garncarskimi (Kazimierz Radwański,

Kraków przedlokacyjny. Rozwój przestrzenny, Kraków 1975; Alina Wałowcy, *Późnośredniowieczne garncarstwo krakowskie w świetle źródeł archeologicznych*, „Materiały Archeologiczne”, T. 19: 1979, s. 5–151). Szara barwa jest efektem ograniczonego dostępu tlenu do wnętrza płytki podczas procesu wypалу (zob. W. Głowa, *Średniowieczne „kachle”*, op.cit., s. 95).

peraturze przekraczającej 750–800°C⁷. Większość była w końcowym etapie produkcji zdobiona szkliwem. W tym celu przygotowywano wodną zawiesinę ze sproszkowanych składników (krzemionki i glejty ołowiowej oraz stosowanego jako barwnik tlenku żelaza lub ewentualnie innych tlenków⁸), którą nakładano na płytki i pozostawiano do wyschnięcia. W piecu, pod wpływem wysokiej temperatury, stapała się, równomiernie rozlewała po powierzchni płytki, czasem ściekając również na boczne ścianki, i tworzyła przezroczystą lub (rzadziej) kryjącą powłokę. Glazurę stosowano najpewniej nie tylko dla podniesienia walorów estetycznych płytek, ale również dlatego, że zapewniała większą odporność ich powierzchni na ścieranie.

Już w dawniejszych opracowaniach pojawiały się hipotezy, że warsztat produkujący przynajmniej część ze znanych z Krakowa i okolic płytek posadzkowych mógł być zlokalizowany na terenie klasztoru dominikańskiego⁹. Przypuszczenia te zostały potwierdzone po raz pierwszy dzięki wynikom badań archeologicznych prowadzonych na terenie klasztoru w latach dziewięćdziesiątych XX wieku w rejonie III wirydarza klasztornego i Gimnazjum

św. Jacka, gdzie natrafiono na relikty pieców do wypału ceramiki oraz półprodukty i odpady produkcyjne¹⁰ (il. 4). Dotąd natomiast nie odnaleziono matryce umożliwiających wielokrotne odciskanie wzorów na powierzchni powstającej płytki. Matryce te wykonywane były najprawdopodobniej z twardego drewna¹¹ lub, ewentualnie, z wypalanej gliny¹². Matryce z twardego drewna stosowane były prawdopodobnie w produkcji płytek odnalezionych na Wawelu¹³ oraz w Tyńcu¹⁴. Dla płytek z kościoła Dominikanów w Sieradzu rekonstruowano proces produkcji z użyciem drewnianych form z negatywem reliefu na dnie lub z dociskaniem do nich drewnianym lub ceramicznym stemplem¹⁵. Negatyw wzoru na matrycach do płytek wykonywanych w technice reliefu był półokrągły, a głębokość poszczególnych motywów mogła być zróżnicowana. Negatywy ornamentów w matrycach do płytek inkrustowanych miały proste krawędzie oraz jednolitą głębokość i wypełniane były gliną o mlecznobiałym lub kremowym zabarwieniu¹⁶.

Pierwsze ceramiczne płytki posadzkowe odnalezione zostały w 1894 roku podczas prac prowadzonych na terenie klasztornych krużganków pod

⁷ Punktem odniesienia są tutaj wyniki badań petrograficznych, którym w 2012 r. poddano niewielki zbiór 34 płytek pochodzących m.in. z klasztoru cystersów w Mogile i z Rynku Głównego w Krakowie. W efekcie określono rodzaj zastosowanych w nich glin oraz domieszek, a także skład chemiczny polew i sposób oraz temperaturę wypału (W. Głowa, *Średniowieczne „kachle”*, op.cit., s. 93–95). Być może do rozpuszczenia się glazury potrzebna była wyższa temperatura, ok. 1000°C – por. Jean-Michel Garric, Henri Pradalier, *Une découverte récente: les pavements gothiques du palais de la Berbie à Albi*, „Mémoires de la Société Archéologique du Midi de la France”, T. 63: 2002, s. 63–64.

⁸ Andrzej Żaki, *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974, s. 247; W. Głowa, *Średniowieczne „kachle”*, op.cit., s. 97–98. Procedura ta odróżnia krakowskie płytki od znajdujących na wschód od Krakowa (w takich ośrodkach jak Chełm czy Przemyśl), których powierzchnie były po wypaleniu polewane szkliwem roztopionym wcześniej w tyglach (zob. Michał Auch, *Wczesnośredniowieczna ceramika szkliona z Chełma, woj. Lubelskie*, „Archeologia Polski”, T. 49: 2004, z. 1–2, s. 58; idem, *Produkcja średniowiecznej ceramiki szklionej w osadzie garncarskiej w Przemyślu na Zasanu*, „Archeologia Polski”, T. 52, z. 1–2: 2007, s. 171–172).

⁹ Tadeusz Dobrowolski, *Sztuka Krakowa*, Kraków 1964, s. 78; M. Piątkiewicz-Dereniowa, *Płytki posadzkowe z opactwa benedyktynów w Tyńcu*, „Folia Historiae Artium”, T. 6–7: 1971, s. 261–262; Michał Walicki, *Dekoracja architektury i jej wystrój artystyczny*, w:

Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII wieku, t. 1, red. Michał Walicki, Warszawa 1971, s. 245.

¹⁰ Teofil Dębowski, „Kraków – klasztor dominikanów. Wyniki nadzoru archeologicznego prac ziemnych”, t. 1: „Opis i dokumentacja rysunkowa wykopów”, mps w archiwum WUOZ w Krakowie, Kraków 1997, s. 31, 40–41; M. Szewczyk-Wojtasiewicz, *Ceramiczne płytki*, op.cit., s. 155, przyp. 25; Dariusz Niemiec, *Piece do wypału ceramiki budowlanej i wapna w XIII-wiecznym klasztorze Dominikanów w Krakowie*, „Archaeologia Historica Polona”, T. 25: 2017, s. 7–35.

¹¹ Anna Bojęś-Białasik, Dariusz Niemiec, *Medieval Ceramics Techniques in Architecture of Cracow's Dominicans*, Forum Urbis Medii Aevi, Brno 2015, t. 13, s. 41; D. Niemiec, *Ornamentowane posadzki*, op.cit., s. 208.

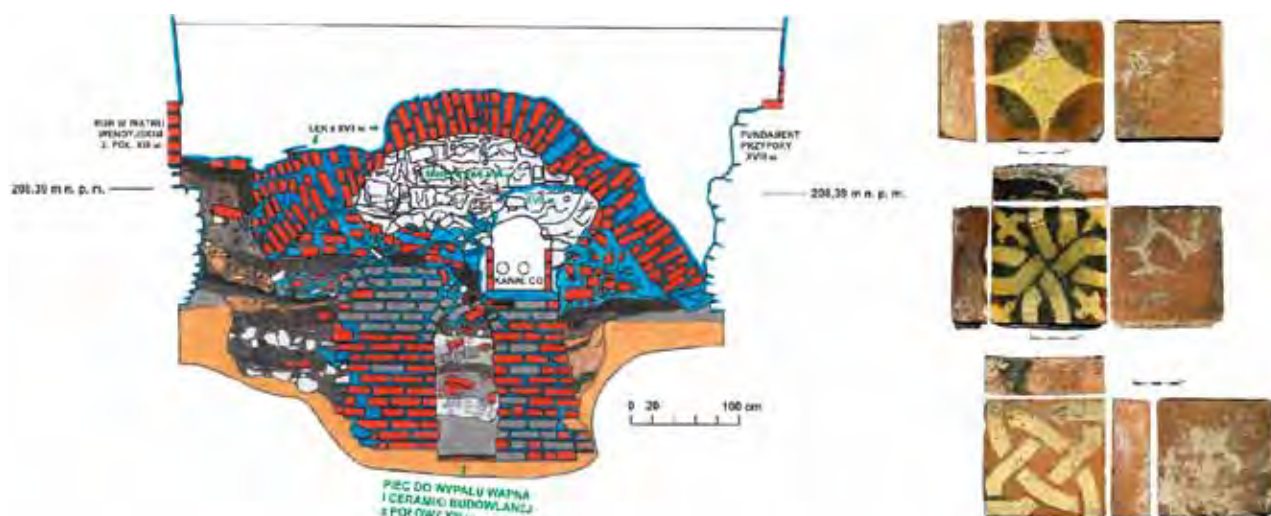
¹² Kazimierz Buczkowski, *Płytki posadzki z XIII w. w kościele oo. Dominikanów w Krakowie*, „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury”, 1939, t. 7, nr 2, s. 197; W. Głowa, *Średniowieczne „kachle”*, op.cit., s. 99.

¹³ M. Szewczyk-Wojtasiewicz, *Ceramiczne płytki*, op.cit., s. 152.

¹⁴ M. Piątkiewicz-Dereniowa, *Płytki posadzkowe*, op.cit., s. 240, przyp. 3.

¹⁵ Andrzej Grzybkowski, *Wczesnogotycki kościół i klasztor dominikański w Sieradzu*, Warszawa 1979, s. 114, przyp. 288.

¹⁶ Według badaczy zajmujących się analogicznymi zbiorami jest to glina kaolinowa (kaolinitowa) – zob. np. w odniesieniu do płytek z opactwa benedyktynów w Tyńcu: Maria Piątkiewicz-Dereniowa, *Płytki posadzkowe*, op.cit., s. 240, przyp. 6.

4. Relikty pieca do wypału ceramiki, półprodukty i odpady produkcyjne odkryte na terenie kościoła i klasztoru Dominikanów w Krakowie. Za: Dariusz Niemiec, *Ornamentowane posadzki w kościołach romańskich na ziemiach polskich*, w: *Architektura sakralna w początkach państwa polskiego (X–XIII w.)*, red. Tomasz Janiak, Dariusz Stryniak, Gniezno 2016, s. 225, il. 30; 232, il. 33, oprac. Justyna Kamińska

kierunkiem Zygmunta Hendla¹⁷. Dziesięć kolejnych zidentyfikował w 1938 roku Józef Jamroz w odkrywce przy tarczy kościoła, na głębokości około 50 cm pod poziomem współczesnej posadzki. Pokrywające je dekoracje obejmują podzieloną na dwie płytki scenę polowania na jelenia (analogiczne do nich odnaleziono w późniejszych badaniach płytki tworzą dwie sceny rekonstruowane jako walka centaury z koziorożcem i leocentaury ze smakiem¹⁸) (il. 5), ornamenty roślinne, motywy plecionki i palmet. Znajdowały się one w pobliżu relikwów romańskiej przegrody chórowej i stanowiły pozostałość oryginalnej posadzki kościoła, zachowanej *in situ*¹⁹. W tym samym czasie, przy kaplicy Matki Boskiej Różańcowej, odnaleziono również fragment trójkątnej płytki inkrustowanej²⁰. Kolejny zbiór odkryto podczas badań archeologicznych przeprowadzonych w latach 1954 i 1962 na terenie tzw. dziedzińca gospodarczego oraz ogrodu po północnej stronie kapitułarza²¹. W czasach powojennych dużą liczbę płytek pozyskał również

o. Adam Studziński OP, nie powstała jednak wówczas archeologiczna dokumentacja kontekstu tych odkryć. W ramach prac archeologicznych prowadzonych już w XXI w. udało się ponadto zidentyfikować fragmenty płytek w krypcie pod prezbiterium kościoła Świętej Trójcy (np. z przedstawieniem lwa czy motywem lilii²²) i wokół kościoła (m.in. przy narożnej przyporze korpusu nawowego od strony południowego krużganka), półprodukty płytek w pomieszczeniu przy północnej ścianie kaplicy św. Marii Magdaleny (m.in. motywy lilii i plecionki) i przy zachodnim skrzydle klasztornym²³ oraz przy refektarzu romańskim od strony II wirydarza (np. fragment z przedstawieniem dłoni trzymającej miecz²⁴). Płytki zdobione inkrustacją i reliefem odnaleziono również w wykopie założonym w bazylice – zbiór ten obejmuje kilkadziesiąt elementów pochodzących z warstwy cmentarnej oraz niewielki fragment posadzki ułożonej z płytek z różnymi motywami dekoracyjnymi²⁵. Na terenie klasztornych wirydarzy (II i III) oraz zachodniego dziedzińca klasztornego odkryte zostały liczne półprodukty i pozostałości

¹⁷ D. Niemiec, *Ornamentowane posadzki*, op.cit., s. 220.

¹⁸ Ibidem, s. 209, ryc. 18.

¹⁹ Jerzy Remer, *Kronika konserwatorska*, „Rocznik Krakowski”, T. 30: 1938, s. 257; K. Buczkowski, *Płytki posadzki*, op.cit., s. 197–198; Józef S. Jamroz, *Średniowieczna architektura dominikańska w Krakowie*, „Rocznik Krakowski”, T. 46: 1970, s. 23–24; B. Kostruch, *Para płytek*, op.cit.

²⁰ J.S. Jamroz, op.cit., s. 24.

²¹ Andrzej Żaki, *Wstępne badania archeologiczne na terenie Krakowa w latach 1950–1955 (seria I–II)*, „Sprawozdania Archeologiczne”, T. 3: 1957, s. 157; idem, *Sprawozdanie z badań archeologicznych nad przedlokacyjnym Krakowem za lata 1953–1955 (1950–1955)*, „Rocznik Krakowski”, T. 34: 1959, s. 265–266.

²² Anna Bojęś-Białasik, Dariusz Niemiec, *Kościół i klasztor dominikanów w Krakowie w świetle badań archeologiczno-architektonicznych w latach 2010–2012*, w: *Sztuka w kręgu krakowskich dominikanów*, red. Anna Markiewicz, Marcin Szyma, Marek Walczak, *Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie*, t. 13, Kraków 2013, s. 268.

²³ Ibidem, s. 284.

²⁴ A. Bojęś-Białasik, D. Niemiec, *Medieval Ceramics*, op.cit., s. 36.

²⁵ Prace były prowadzone w r. 2018. Za informacje na temat znalezisk serdecznie dziękuję mgr Monice Łyczak.

5a–h. Sceny narracyjne na płytkach z kościoła i klasztoru Dominikanów w Krakowie: il. 5a–b Polowanie na jelenia, il. 5c–d Walka leocentaury z koziorożcem, il. 5e–f Walka centaury z fantastyczną istotą, il. 5g–h Walka centaury z koziorożcem. Il. 5a–b fot. W. Gumuła, Fototeka Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego (dalej: IHS UJ), sygn. IHSUJ N 002010; il. 5c, za: Bukowska Aneta, *Ceramiczne płytki posadzkowe z opactwa oo. Benedyktynów w Tyńcu*, w: *Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w. Katalog wystawy*, red. Elżbieta Firlet, Emil Zaitz, Kraków 2006, s. 372, il. 3.2. Oprac. Justyna Kamińska

pieców związanych z wypałem płytek²⁶. W budynku przylegającym do zachodniego skrzydła klasztornego odsłonięto odciski posadzki zachowane *in situ*. W pobliżu odnaleziono m.in. płytki z motywami plecionek, wstęg, palmet oraz lilii²⁷. Badacze powiązali część odkrytych na terenie klasztoru płytek z hipotetycznymi posadzkami zdobiącymi niegdyś wnętrza kapitułarza (np. przedstawienia pawia i smoka) (il. 6) i refektarza (np. przedstawienia orła, kobiety na rybie, jelenia) (il. 7)²⁸.

Zasadniczo okres produkcji płytek datuje się na około połowę XIII wieku. Marcin Szyma datował ich powstanie „około połowy stulecia lub wkrótce później”²⁹, Bożena Kostuch na ok. 1260 rok³⁰, Maria Piątkiewicz-Dereniowa i Magdalena Szewczyk-Wojtasiewicz na lata krótko po najeździe z roku 1260³¹,

a Andrzej Żaki płytki znalezione na dziedzińcu gospodarczym datował na podstawie kontekstu stratygraficznego na 2. połowę XIII i na XIV wiek³². Ostatnio Anna Bojęś-Białasik i Dariusz Niemiec sugerowali okres nieco wcześniejszy, tj. lata bezpośrednio po najeździe tatarskim z roku 1241³³. Zachowana wzmianka źródłowa o użytkowaniu klasztornego kapitułarza w 1244 roku świadczy być może o tym, że tamtejsza posadzka ceramiczna była już wówczas gotowa³⁴. Posadzka przy przegrodzie chórowej została położona zdaniem Niemca pomiędzy 1241 a 1251 rokiem, a wiele z odkrytych pieców produkcyjnych mogło, według badacza, funkcjonować już na początku lat czterdziestych XIII wieku, o czym świadczy archeologiczny kontekst ich odkrycia³⁵.

²⁶ Ibidem, s. 36, 40; D. Niemiec, *Piece do wypału*, op.cit., s. 17.

²⁷ D. Niemiec, *Ornamentowane posadzki*, op.cit., s. 234, ryc. 35.

²⁸ Ibidem, s. 221–223.

²⁹ Marcin Szyma, *Kościół i klasztor dominikanów w Krakowie. Architektura zespołu klasztornego do lat dwudziestych XIV wieku*, Kraków 2004, s. 76.

³⁰ B. Kostuch, *Para płytek*, op.cit., s. 388.

³¹ M. Piątkiewicz-Dereniowa, *Płytki posadzkowe*, op.cit., s. 263; M. Szewczyk-Wojtasiewicz, *Ceramiczne płytki*, op.cit., s. 154; eadem, *Późnoromańska posadzka ceramiczna w katedrze na Wawelu*, „Acta Ar-

chaeologica Waweliana”, T. 3: 2006, s. 90, 94; eadem, *Ceramiczna płytka*, op.cit., s. 388.

³² Andrzej Żaki, *Badania nad przedlokacyjnym Krakowem w 1962 roku (seria X)*, „Sprawozdania Archeologiczne”, T. 17: 1965, s. 283.

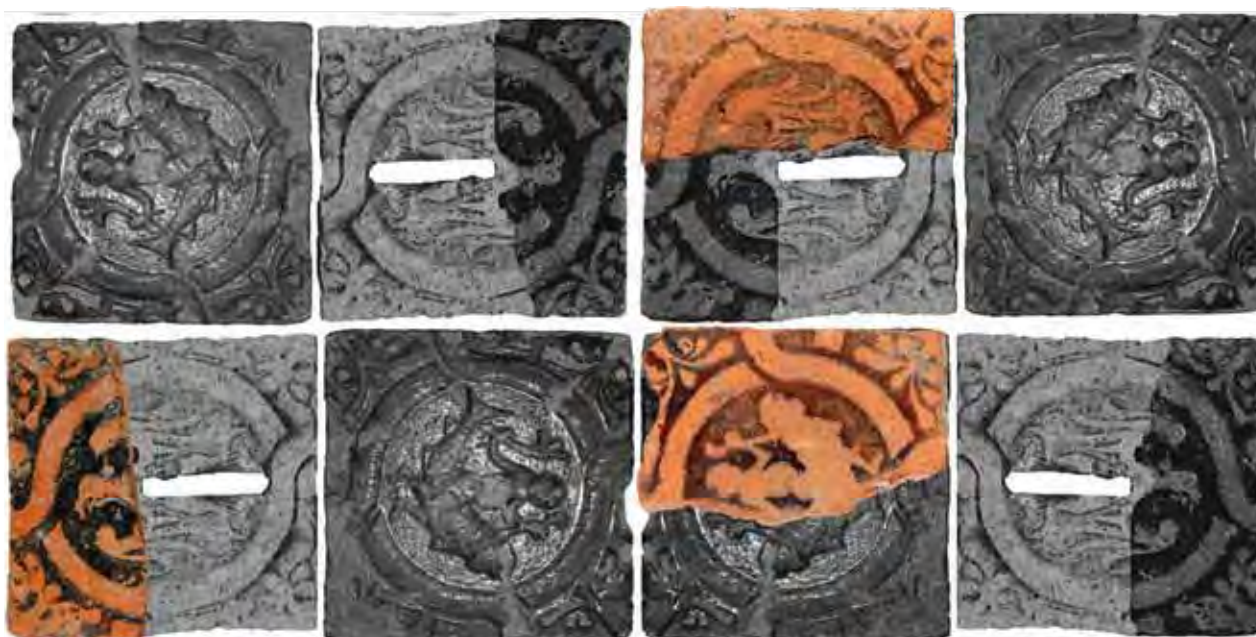
³³ A. Bojęś-Białasik, D. Niemiec, *Medieval Ceramics*, op.cit., s. 41.

³⁴ *Zbiór dyplomów opactwa cystersów w Mogile*, wyd. Eugeniusz Janota, w: *Monografia opactwa cystersów w wsi Mogile*, cz. 2, Kraków 1867, nr 19, s. 14, 15.

³⁵ A. Bojęś-Białasik, D. Niemiec, *Medieval Ceramics*, op.cit., s. 36–40; Dariusz Niemiec, *Średniowieczna heraldyka polska w ceramice budowlanej z klasztorów*

6. Przedstawienia figuralne z pomieszczeń klasztoru Dominikanów w Krakowie: paw i smoki. Fot. Justyna Kamińska

7. Przedstawienia figuralne z pomieszczeń klasztoru Dominikanów w Krakowie: orzeł i nereida na rybie. Za: Dariusz Niemiec, *Ornamentowane posadzki w kościołach romańskich na ziemiach polskich*, w: *Architektura sakralna w początkach państwa polskiego (X–XIII w.)*, red. Tomasz Janiak, Dariusz Stryniak, Gniezno 2016, s. 213, il. 21. Fot. i oprac. Justyna Kamińska

Liczne przykłady identycznych lub bardzo podobnych ceramicznych płytek posadzkowych odnaleziono w Krakowie (w katedrze na Wawelu, w nieistniejącym kościele pw. św. Marii Magdaleny³⁶, przy nieistniejącym kościele Wszystkich Świętych³⁷,

w obrębie nawarstwień kulturowych pod płytą Rynku Głównego czy w klasztorze Norbertanek na Zwierzyńcu), a także poza nim (m.in. w klasztorach Cystersów w Mogile³⁸, Benedyktynów w Tyńcu³⁹, Dominikanów w Sandomierzu⁴⁰, Cysterek w Trzeb-

dominikanów w Krakowie i Oświęcimiu, w: *Dominikanie o Polsce i Polakach od XIII do XX wieku*, red. Tomasz Gałuszka, Katarzyna Matyja, Poznań 2020, s. 17.

³⁶ T. Lenkiewicz, *Kościół Marii Magdaleny*, op.cit.; Dorota Gabryś, *Zespół płytek posadzkowych z niezachowanego kościoła p.w. św. Marii Magdaleny w Krakowie*, w: *Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w.*, op.cit., s. 389–392.

³⁷ Kazimierz Radwański, *Konserwatorskie prace archeologiczne prowadzone w Krakowie w roku 1960*, „Biuletyn Krakowski”, T. 3: 1961, s. 244.

³⁸ Dorota Gabryś, *Zespół płytek posadzkowych z kościoła Cystersów p.w. Najśw. Marii Panny i św. Wacława w Mogile*, w: *Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w.*, op.cit., s. 282–284.

³⁹ M. Piątkiewicz-Dereniowa, *Płytki posadzkowe*, op.cit.; Aneta Bukowska, *Ceramiczne płytki posadzkowe z opactwa oo. Benedyktynów w Tyńcu*, w: *Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w.*, op.cit., s. 371–374.

⁴⁰ Zofia Gołubiew przypuszczała, że mogły to być raczej płytki zdobiące ściany budowli (eadem, *Kościół dominikański pw. św. Jakuba w Sandomierzu w XIII stuleciu*

nicy⁴¹, Norbertanek w Strzelnie oraz Benedyktynek w Inowłodzu⁴²). Niektóre z powyższych realizacji, w Krakowie i poza jego granicami, mogły powstać przy udziale dominikańskiego warsztatu lub z wykorzystaniem części przygotowanych przez niego matryc, podczas gdy inne wydają się raczej tylko inspirowane posadzkami z krakowskiego klasztoru. Eleonore Landgraf jako jedyna do tej pory wyróżniła wśród wzorów spotykanych na polskich płytkach takie, które – jak przypuszcza – mogły powstać najwcześniej, tj. warianty wstęgi oraz przedstawienia centaurów, lwa i gryfa, i późniejsze – płytki reliefowe zdobione grubą plecionką i stylizowanymi motywami roślinnymi⁴³. Niestety, obecny stan wiedzy na temat czasu powstania płytek nie pozwala na rozstrzygnięcie tej kwestii, warto jednak wziąć pod uwagę fakt, że w niektórych przypadkach, w tym w krakowskim klasztorze Dominikanów, możemy mieć do czynienia z kilkoma warsztatami działającymi w tym samym miejscu na przestrzeni około 20 lat (pomiędzy pierwszym a drugim najazdem tatarskim), co sprawia, że uchwycenie zależności pomiędzy poszczególnymi realizacjami staje się jeszcze trudniejsze.

Największe podobieństwo do elementów z omawianego zbioru wykazują płytki z Tyńca i z pobliskiego mu grodziska w Piekarach, z katedry na Wawelu, a także z kościoła pw. św. Marii Magdaleny⁴⁴. Michał Gliński zasugerował wyróżnienie dwóch podgrup, z których pierwsza zawierałaby zabytki z Wawelu i kościoła pw. św. Magdaleny, a druga płytki z Tyńca i klasztoru Dominikanów, i wskazał na zespół z Mogiły jako łączący cechy obu⁴⁵. W rzeczywistości jednak odnaleźć można elementy wspólne

dla wszystkich tych zespołów. W zbiorze tynieckim jest kilka motywów identycznych z występującymi w klasztorze Dominikanów, w tym reliefowe przedstawienia lwa, gryfa i leocentaury, a także płytki inkrustowane: bordiurowa z ornamentem roślinnym, dekorowana ornamentem roślinnym i stylizowanym przedstawieniem ptaka w ujęciu profilowym, które otoczone są taśmą, oraz zdobiona dekoracją z cienkiej taśmy połączoną z motywami roślinnymi⁴⁶. Kolejne płytki dominikańskie wykazują bardzo bliskie podobieństwo z tynieckimi (np. przedstawienie polowania na jelenia czy płytki zdobione stylizowanymi ornamentami roślinnymi i motywem koła zębatego). Należy zgodzić się z przypuszczeniami Piątkiewicz-Dereniowej i Kostuch, że oba kościoły korzystały z tego samego warsztatu i realizowały swoje posadzki współcześnie bądź w niewielkim odstępście czasu⁴⁷. W Piekarach, na terenie byłego grodziska, odnaleziono dwie płytki: przedstawiającą motyw kobiety na rybie oraz gryfa w obramieniu w formie koła zębatego⁴⁸ – identyczne z przedstawieniami z krakowskiego klasztoru. Niemiec określił płytki dominikańskie jako identyczne z tymi pochodzącymi z Wawelu⁴⁹, co wydaje się z kolei stwierdzeniem zbyt daleko idącym, jako że można wskazać jedynie kilka powtarzających się w obu zespołach motywów dekoracyjnych, np. składającego się z czterech płytek wzoru z motywem roślinnym i liliami, wpisanego w zębate koło i zdobionego w zewnętrznych narożnikach kolejnymi liliami⁵⁰. W kościele pw. św. Marii Magdaleny użyto między innymi płytek identycznych z pochodzącymi z Wawelu, a także płytek z przeplatającymi się taśmami i palmetami, takich jak znalezione w klasztorze Dominikanów⁵¹.

Na nieco dalszy stopień pokrewieństwa można wskazać, jak się wydaje, w przypadku zbiorów z Inowłodza, Strzelna i Kruszwicy, a także Mogiły,

i jego dekoracja architektoniczna, w: *Studia nad historią dominikanów w Polsce, 1222–1972*, t. 2, red. Jerzy Kłoczowski, Warszawa 1975, s. 66–67, 138, il. 102–103, 192, nr kat. 42).

⁴¹ Jerzy Rozpędowski, *Opactwo pań cysterek w Trzebnicy*, w: *Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki*, red. Jerzy Strzelczyk, Poznań 1987, s. 263–281.

⁴² Andrzej Grzybowski, *Kościół św. Idziego w Inowłodzu*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki. Teoria i Historia”, 1981, t. 26, z. 3–4, s. 217–218.

⁴³ Eleonore Landgraf, *Ornamentierte Bodenfliesen des Mittelalters in Süd- und Westdeutschland 1150–1550*, t. 1, Textband, Stuttgart 1993, s. 201.

⁴⁴ Podejmując się próby analizy porównawczej zbiorów, należy oczywiście wziąć pod uwagę fakt, że nie wszystkie płytki zachowały się do dzisiaj, a z tych odnalezionych jedynie część została opublikowana.

⁴⁵ Michał Gliński, *Romańskie ceramiczne płytki posadzkowe z cysterskiego założenia klasztoru w Wą-*

chocku, w: *Sztuka w Świętokrzyskiem. Średniowiecze i czasy nowożytne*, Kielce 2017, s. 69.

⁴⁶ M. Piątkiewicz-Dereniowa, *Płytki posadzkowe*, op.cit., s. 240, il. 1; s. 241, il. 3; s. 242, il. 5–6; s. 244, il. 10; s. 245, il. 12; s. 246, il. 14.

⁴⁷ Ibidem, s. 255; B. Kostuch, *Para płytek*, op.cit., s. 388.

⁴⁸ Rudolf Jamka, Gabriel Leńczyk, Kazimierz Dobrowolski, *Badania wykopaliskowe w Piekarach w powiecie krakowskim*, Prace Prehistoryczne, nr 2, Kraków 1939, s. 39, tabl. XIII.

⁴⁹ D. Niemiec, *Ornamentowane posadzki*, op.cit., s. 208.

⁵⁰ M. Szewczyk-Wojtasiewicz, *Ceramiczne płytki posadzkowe*, op.cit., s. 161, tab. IV.

⁵¹ T. Lenkiewicz, *Kościół Marii Magdaleny*, op.cit., s. 89, rys. 7.

Lubiąża i Trzebnicy. Podobne do krakowskich motywy np. koła zębatego, zwierząt otoczonych gładką, taśmową ramą czy krzyża o ramionach utworzonych przez lilie występują na płytkach z kościoła w Inowłodzu – Piątkiewicz-Dereniowa chyba słusznie domyślała się, że przeszczepiono tam jedynie pomysły na ornamenty zrealizowane już w Krakowie i Tyńcu⁵². Jarmila Kaczmarek przypuszczała, że warsztat, który wykonał płytki z Kruszwicy i Strzelna, mógł być tym samym, który pracował w środowisku krakowskim⁵³, ale z uwagi na niewielką liczbę odnalezionych elementów trudno rozstrzygnąć tę kwestię. W Mogile pojawiają się między innymi motywy dekoracji bordiurowej, zębatego koła zdobionego liliami czy przeplatających się elementów roślinnych i taśm, które są bardzo podobne do dekoracji płytek odnalezionych w klasztorze Dominikanów. Jednocześnie niektóre z występujących tam motywów, np. przedstawienia konia i jednorożca, nie znajdują analogii w innych zbiorach z Krakowa i jego bliskich okolic, odróżniając się ponadto od nich stylistyką wykonania⁵⁴. W opactwie Cystersów w Trzebnicy odnaleziono płytki z lwem i gryfem oraz leocentaurem, odpowiadające płytkom z krakowskiego klasztoru Dominikanów. Bojęś-Białasik i Niemiec sugerowali, że trzebnickie znaleziska należy łączyć z oddziaływaniem warsztatu, który wywodził się ze środowiska krakowskich dominikanów i który obsługiwał katedrę krakowską⁵⁵. Zdaniem Niemca również płytki z klasztoru Norbertanów w Milewsku w Czechach⁵⁶ są identyczne

z typem krakowskim⁵⁷. Nie można się jednak zgodzić z tym stwierdzeniem – w porównaniu z wszystkimi wyżej wymienionymi zbiorami płytki z Milevska wykazują pewne podobieństwa, jak chodzi o kompozycję czy rodzaje obramień, ale różnią się ikonografią (np. motyw słonia i pary antytetycznie przedstawionych ptaków) oraz stylistyką (większa szczegółowość przedstawień oraz stosowanie wyższego reliefu).

Technika inkrustacji była stosowana rzadziej niż technika reliefu i przykłady płytek o takiej dekoracji odnaleziono poza ośrodkami krakowskimi tylko w Sandomierzu i w katedrze w Kielcach⁵⁸. W przypadku Sandomierza są to dwie płytki dekorowane motywem grubej taśmy układającej się w kształt skośnego krzyża z rozetką pośrodku, znajdujące swój bliski odpowiednik w omawianym zespole, lecz znacznie grubsze od standardowych, oraz jedna płytka zdobiona szeroką plecionką, która jest czterokrotnie większa od przeciętnych (il. 8a, c, zob. przypis 40). Ułamki płytek inkrustowanych z Kielc są zbyt małe, aby można zrekonstruować przedstawione na nich wzory, natomiast odpowiedniki dekoracji pochodzących stamtąd płytek reliefowych odnaleziono w katedrze na Wawelu⁵⁹. W omawianym zespole zdarzają się przykłady identycznych motywów dekoracyjnych wykorzystywanych zarówno na płytkach inkrustowanych, jak i zdobionych reliefem, co może świadczyć o tym, że ci sami wykonawcy potrafili posługiwać się obiema technikami⁶⁰ (il. 9).

⁵² M. Piątkiewicz-Dereniowa, *Płytki posadzkowe*, op.cit., s. 258.

⁵³ M. Szewczyk-Wojtasiewicz, *Późnoromańska posadzka*, op.cit., s. 103, ryc. 21; Krystyna Sulowska-Tuszyńska, *Klasztor Norbertanek w Strzelnie (XII–XVI wiek). Sacrum i profanum*, Toruń 200, s. 65–67, ryc. 64–69; Jarmila Kaczmarek, *Początki architektury sakralnej w Kruszwicy*, w: *Początki architektury monumentalnej w Polsce*, red. Tomasz Janiak, Dariusz Stryniak, Gniezno 2004, s. 330.

⁵⁴ Anna Bojęś-Białasik, Dariusz Niemiec, *Opactwa w Lubiążu, Trzebnicy i Mogile a początki cysterskiej architektury ceglanej na Śląsku i w Małopolsce w kontekście filiacyjnych zależności warsztatowych*, w: *Architektura sakralna w początkach państwa polskiego (X–XIII w.)*, op.cit., s. 481–484, ryc. 13–15.

⁵⁵ Ibidem, s. 481, przyp. 9; Dariusz Niemiec, *Średniowieczne fundacje rodu Odrowążów w podkrakowskiej Mogile przed 1266 r.*, „Materiały Archeologiczne Nowej Huty”, T. 26: 2020, s. 147, przyp. 4.

⁵⁶ Pavel Břicháček, *Nebe a peklo na zemi. Románské a raně gotické dlaždice z milevského premonstrátského kláštera*, Milevsko 2007; Klára Fleková, *Zum Stand der Kenntnisse mittelalterlicher keramischer Fliesen*

in den böhmischen Ländern, „Praehistorica”, T. 31–32: 2014, s. 739–740.

⁵⁷ D. Niemiec, *Ornamentowane posadzki*, op.cit., s. 212.

⁵⁸ Janusz Kuczyński, *Sprawozdanie z badań katedry kieleckiej za rok 1961*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego”, T. 1: 1963, s. 67–89, 81, ryc. VIII; idem, *Sprawozdanie z archeologicznych prac badawczych przy katedrze kieleckiej przeprowadzonych w 1962 r.*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego”, T. 2: 1964, s. 191; Waldemar Gliński, Michał Gliński, *Kolegiata pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Kielcach w perspektywie archeologa*, w: *850 lat katedry pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Kielcach*, red. Beata Wojciechowska, Tomasz Gocel, Sylwia Konarska-Zimnicka, Kielce 2021, s. 62–63, 67–73.

⁵⁹ J. Kuczyński, *Sprawozdanie z badań*, op.cit., s. 80.

⁶⁰ Eleonore Landgraf, zwróciwszy uwagę na to zjawisko, zastanawiała się, czy przypadkiem początkowo wszystkie płytki z Krakowa i okolic nie były zdobione inkrustacją, która z czasem się wykruszyła (Eleonore Landgraf, *Ornamentierte Bodenfliesen*, t. 1, op.cit., s. 201). Należy jednak wykluczyć tę hipotezę (która być może była skutkiem złej jakości dostępnego badawczego materiału ilustracyjnego), przede wszystkim z uwagi na fakt, że płytki obu typów różnią się charakterem reliefu (zob. wyżej).

8a–f. Kształtki ceramiczne zdobione inkrustacją i reliefem z kościoła i klasztoru Dominikanów w Sandomierzu, przechowywane w Muzeum Diecezjalnym w Sandomierzu. Fot. Wojciech Sowała

9. Przykład tego samego wzoru zrealizowanego w dwóch różnych technikach (reliefu i inkrustacji) na płytkach z kościoła i klasztoru Dominikanów w Krakowie. Fot. i oprac. Justyna Kamińska

Datowanie czasu produkcji płytek ceramicznych należących do wymienionych wyżej zespołów jest trudne, ponieważ są one odnajdywane często na wtórnych złożach, brakuje pisanych źródeł dotyczących ich fundacji, a czasami również datowanie pomieszczeń, w których się znajdowały, pozostaje niepewne⁶¹. Wyjątkowy w tym kontekście jest zbiór płytek z katedry na Wawelu, które zostały odkryte *in situ*. Zachowała się również wzmianka źródłowa w *Roczniku Kapituły Krakowskiej*, pozwalająca na precyzyjne zadatowanie ich powstania na rok 1250 lub krótko przed nim, a także na zidentyfikowanie fundatora, biskupa Prandoty⁶². Jako bardzo bliskie pod względem technologii, jakości wykonania oraz użytych motywów dekoracyjnych płytkom z klasztoru Dominikanów, stają się one ważnym punktem odniesienia w próbie zadatowania oraz zrozumienia kontekstu powstania tych ostatnich. Wobec braku danych do dokładniejszego zadatowania powstania pozostałych posadzek, niemożliwe jest na obecnym etapie badań wyciąganie daleko idących wniosków na temat związków między nimi. W klasztorze dominikańskim odnaleziono płytki zdające się pochodzić z wczesnej, eksperymentalnej fazy, przed rozwinięciem się w pełni technik produkcji oraz dekoracji, a piece produkcyjne funkcjonowały tam już na początku lat czterdziestych XIII wieku, można więc przyjąć za prawdopodobne, że to tam zrealizowano pierwsze z omówionych wyżej posadzek⁶³. Pojawia się zatem pytanie o pochodzenie warsztatu lub warsztatów prowadzących swoją działalność na terenie klasztoru oraz o źródła zastosowanych rozwiązań dekoracyjnych.

Geneza stylistyczna i technologiczna produkowanych około połowy XIII wieku w krakowskim

klasztorze ceramicznych płytek posadzkowych nie została dotąd jednoznacznie ustalona. Badacze zajmujący się pokrewnymi zbiorami płytek brali pod uwagę m.in. genezę włoską, nawiązując do hipotezy o włoskim pochodzeniu warsztatów budowlanych wznoszących pierwsze ceglane świątynie Małopolski w XIII wieku i sytuując płytki w kręgu oddziaływań sztuki cysterskiej – poglądy takie wyraziła m.in. Maria Piątkiewicz-Dereniowa⁶⁴, a za nią Magdalena Szewczyk-Wojtasiewicz⁶⁵. Eleonore Landgraf uznała, że technika produkcji odnajdywanych w polskich ośrodkach płytek inkrustowanych i pokrytych ołowianym szkliwem wskazuje wprost na Francję, co tłumaczyła długotrwałym wpływem macierzystych francuskich klasztorów cysterskich na ich filie w Małopolsce. Za szczególnie przekonujące uznała jednak wskazane przez Piątkiewicz-Dereniową podobieństwo dekoracji zwornika kościoła w Koprzywnicy do wzoru na czterech płytkach z Tyńca⁶⁶. Do podobnych wniosków doszła Dorota Gabryś, zwracając uwagę, że motywy dekoracyjne podobne do tych ukazanych na płytkach z Mogiły pojawiają się w dekoracji architektonicznej kościoła cystersów w Sulejowie oraz na terenie Burgundii⁶⁷. Jarmila Kaczmarek sugerowała dość ogólnikowo, że warsztat wykonujący posadzki w Polsce mógł pochodzić z Europy Zachodniej lub Południowo-Zachodniej⁶⁸. Anna Bojės-Białasik i Dariusz Niemiec uznali za najbardziej prawdopodobną dla płytek z krakowskiego klasztoru Dominikanów genezę północnofrancuską, flamandzką lub fryzyjską, na co wskazywałoby ich zdaniem podobieństwo zarówno motywów dekoracyjnych, jak i technologii wykonania. Badacze stwierdzili, że najbardziej wyrafinowane przedstawienia zoomorficzne (np. z jeleniem) mają swoje bliskie odpowiedniki tylko we Francji, gdzie odnaleźć można również analogie w technologii produkcji (płytki zdobione inkrustacją). Wskazali na fundacje królewskie i biskupie, w tym katedry w Laon i Senlis, pałace w Luwrze i Vincennes, paryskie opactwa Saint-Victor, Saint-Germain-des-Prés, Saint-Martin-des-Champs oraz opactwa Saint-Denis i Royaumont. Dowodzili też związków

⁶¹ Z podobnymi trudnościami mierzą się również badacze z innych krajów – w swoim artykule podsumowującym wiedzę na temat posadzek czeskich Klára Fleková celowo nie podjęła się próby ich datowania, traktując tę kwestię jako otwarty problem badawczy (K. Fleková, *Zum Stand*, op.cit., s. 740).

⁶² *Pomniki dziejowe Polski*, seria 2, t. 5: *Najdawniejsze roczniki krakowskie i kalendarz*, wyd. Zofia Kozłowska-Budkowa, Warszawa 1978, s. 83.

⁶³ Sugerowała to już Piątkiewicz-Dereniowa (M. Piątkiewicz-Dereniowa, *Płytki posadzkowe*, op.cit., s. 261), a ostatnio Bojės-Białasik i Niemiec (A. Bojės-Białasik, D. Niemiec, *Medieval Ceramics*, op.cit., s. 41). Niemiec dodał, że recepcja dzieł dominikańskiego warsztatu mogła się dokonywać przede wszystkim za pośrednictwem posadzek w katedrze na Wawelu, która była powszechnie dostępna (D. Niemiec, *Ornamentowane posadzki*, op.cit., s. 210).

⁶⁴ M. Piątkiewicz-Dereniowa, *Płytki posadzkowe*, op.cit., s. 259–260.

⁶⁵ M. Szewczyk-Wojtasiewicz, *Ceramiczne płytki*, op.cit., s. 153–154.

⁶⁶ E. Landgraf, *Ornamentierte Bodenfliesen*, t. 1, op.cit., s. 203.

⁶⁷ D. Gabryś, *Zespół płytek posadzkowych z kościoła Cystersów*, op.cit., s. 282–284.

⁶⁸ J. Kaczmarek, *Początki architektury*, op.cit., s. 330.

krakowskich dominikanów z Francją (pobyty biskupa Iwona Odrowąża i św. Jacka w Paryżu)⁶⁹.

Przeciwno tezie o bezpośrednim wpływie posadzek francuskich świadczy fakt, że wiele wskazanych przez badaczy przykładów rozwiązań z zastosowaniem techniki inkrustacji datowanych jest później niż płytki krakowskie, tj. na 3. ćwierć XIII wieku lub nawet na wiek XIV⁷⁰. Przy bliższym przyjrzeniu się przykładom z obu terenów można też dostrzec między nimi pewne różnice stylistyczne, jakościowe i technologiczne – we Francji bardziej powszechnie niż na ziemiach polskich występują motywy dekoracyjne w całości zawarte na jednej płytce, a wymiary płytek są mniejsze (długość boku rzadko przekracza 12 cm). Warto podkreślić, że w wielu przypadkach dekoracje dwubarwnych płytek nie są inkrustowane, a wykonane w płytkim wgłębnym reliefie (ok. 1 mm) z użyciem angoby, nakładanej w formie płynnej, co powodowało, że kontury wzorów bywają często mniej staranne i nieco rozmyte, a sam wzór mógł szybciej się ścierać⁷¹. Co więcej, na terenie Francji zdecydowanie rzadziej występują posadzki z płytek zdobionych dekoracją reliefową⁷². Na terenie Włoch odnaleźć można przykłady posadzek ceramicznych

datowanych na 2. połowę XII wieku, jak choćby w klasztorze cysterskim w Staffardzie (Piemont), ale są one pozbawione dekoracji i jedynie pokryte szkliwem, czasem o różnych odcieniach⁷³. Zdecydowanie częściej wykonywano na tych terenach posadzki kamienne. Z kolei w Europie Środkowej nie powstawały na początku XIII w. posadzki z płytek wykonanych w technice inkrustacji. Dekoracje reliefowe na posadzkach z tych terenów jedynie w kilku przypadkach reprezentują równie wysoki poziom artystyczny i technologiczny jak przykłady z Krakowa i okolic (m.in. St. Urban w Szwajcarii, Altenburg, Klosterneuburg i Krems w Austrii, Milevsko w Czechach), a podobieństwa formalne są jedynie ogólne⁷⁴. Pewne analogie do omawianych płytek można dostrzec w zabytkach pochodzących z rejonu Halicza, jednak ich pojawienie się tam było, jak się wydaje, późniejsze niż w przypadku pozostałych przykładów⁷⁵.

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że żadna z dotychczasowych hipotez o imporcie rozwiązań zastosowanych w Krakowie z krajów Europy Zachodniej lub Środkowej nie jest przekonująca. Być może zatem genezy tych rozwiązań należy szukać w lokalnej tradycji. Jeśli chodzi o technologię produkcji, to już w latach sześćdziesiątych XX wieku Kazimierz Radwański wskazywał na podobieństwa łączące krakowskie płytki posadzkowe i krakowskie garncarstwo glazurowane tego okresu, obejmujące zarówno sposób przygotowania masy ceramicznej, jak i technologię wypału⁷⁶. Maria Piątkiewicz-Dereniowa weszła z nim polemikę, wykluczając możli-

⁶⁹ A. Bojęś-Białasik, D. Niemiec, *Medieval Ceramics*, op.cit., s. 42–43; D. Niemiec, *Ornamentowane posadzki*, op.cit., s. 230, 239. Wspomniane zostały również warsztaty wywodzące się z Francji, działające na terenie Flandrii, Niderlandów oraz Fryzji.

⁷⁰ Najwcześniej datowane, na przełom XII i XIII w., są posadzki ceramiczne w typie mozaikowym, pochodzące m.in. z kościoła Saint-Germain des Prés, gdzie odnaleziono także ślady jednej z najwcześniejszych posadzek w nowym typie, z użyciem dekoracji inkrustowanych, która datowana jest na ok. 1240 r. (Christophe Norton, *Carreaux de Pavement du Moyen Age et de la Renaissance*, Collections du musée Carnavalet, Paris 1992, s. 38, 80 il. 57). Od ok. poł. XIII w. w Paryżu i okolicach popularne stały się posadzki układane zarówno z gładkich, jak i inkrustowanych płytek. Przykładem takiego rozwiązania jest posadzka z Luwru, datowana na ok. r. 1275. Płytki znalezione w Saint-Victor są datowane na XIV w. (ibidem, s. 107–108). Gładkie płytki z kościoła Saint-Martin-des-Champs powstały prawdopodobnie w XV w. (ibidem, s. 113).

⁷¹ Ibidem, s. 37.

⁷² Ibidem, s. 35. Przykłady dekorowane reliefem wypukłym pochodzą m.in. z Fontenay (zob. Lucien Bégule, *L'abbaye de Fontenay et l'architecture cistercienne*, Lyon 1912, s. 61, il. 60), a płytki z reliefem wklęsłym, datowane na ok. 1200 r., odnaleziono m.in. w Morimond i Cîteaux (zob. Benoît Rouzeau, Anne Bocquet-Liénard, Cédric Moulis, *Les carreaux de pavement découverts à l'abbaye de Morimond (Haute-Marne): étude typologique, technique et archéométrique*, „Revue archéologique de l'Est”, T. 62: 2013, nr 185, s. 343–366).

⁷³ Silvia Beltramo, *L'abbazia cistercense di Santa Maria di Staffarda*, Savigliano 2018, s. 85–86.

⁷⁴ Zwrócili na to uwagę już wcześniej Landgraf (E. Landgraf, *Ornamentierte Bodenfliesen*, t. 1., op.cit., s. 203) i Niemiec (D. Niemiec, *Ornamentowane posadzki*, op.cit., s. 229).

⁷⁵ Dariusz Aleksander Dekański, *Początki zakonu dominikanów prowincji polsko-czeskiej. Pokolenie św. Jacka w zakonie*, Gdańsk 1999, s. 189–190; Vasily Matveev, *Галицкие рельефные плитки: европейский контекст [Relief Tiles from Halich: European Context]*, w: *Актуальные проблемы теории и истории искусства*. Вып. 7. Под ред. С.В. Мальцевой, Е.Ю. Станюкович-Денисовой, А.В. Захаровой, СПб 2017, s. 392. Autor zaproponował datowanie powstania halickich płytek krótko przed r. 1241.

⁷⁶ Kazimierz Radwański, *Wczesnośredniowieczna ceramika krakowska i zagadnienie jej chronologii*, „Materiały Archeologiczne”, T. 9: 1968, s. 68. Na podobieństwa te zwróciła również uwagę Alina Wałowcy, sugerując w artykule z 1979 r., że warsztaty dominikańskie mogły mieć wpływ na „współczesne im garncarstwo krakowskie”, zwłaszcza w zakresie umiejętności przygotowania szkliwa, które jej zdaniem we wczesnym średniowieczu

wość, aby produkcja naczyń do codziennego użytku, o stosunkowo prostych formach i ubogiej dekoracji, mogła stanowić inspirację dla powstania posadzek ceramicznych, ewidentnie wskazujących na kontakty ze współczesnym zdobnictwem europejskim⁷⁷. Należy jednak pamiętać, że drobiazgowo wykonane formy do odciskania wzorów na płytkach wykonywane były najpewniej w drewnie i w procesie niezależnym od tego, który obejmował przygotowanie masy ceramicznej i wypał. Całkiem prawdopodobne wydaje się więc połączenie nowatorskiego wówczas wzornictwa z lokalną tradycją technologiczną. Hipotezę tę dodatkowo potwierdzają znaleziska archeologiczne z terenu krakowskiego klasztoru, gdzie razem z półproduktami glazurowanych płytek odkryto fragmenty naczyń z zielono-oliwkowym szkliwem⁷⁸. Nie byłby to zresztą jedyny na ziemiach polskich XIII wieku przykład wykonywania płytek posadzkowych i ceramiki naczyniowej przez ten sam warsztat⁷⁹.

Przy okazji warto zauważyć, że pomysł pokrywania ceramicznych płytek szkliwem przez warsztat działający w klasztorze dominikańskim nie był wcale, jak sugerowali Bojęś-Białasik i Niemiec, rozwiązaniem nowym na ziemiach polskich⁸⁰, ponieważ datowane znacznie wcześniej, pozbawione ozdób, szkliwione płytki posadzkowe, kwadratowe czy o różnych kształtach układanych w mozaikowe wzory, zastosowano m.in. w Lubiążu, Wąchocku⁸¹

rzadko pojawiało się na naczyniach (A. Wałowcy, *Późnośredniowieczne garncarstwo krakowskie*, op.cit., s. 61–62). Nowsze badania wykazały jednak, że naczynia glazurowane były produkowane w małopolskich ośrodkach już od poł. XI w., zob. np. Michał Auch, *Wczesnośredniowieczne naczynia szkliwione z terenu zachodniej Małopolski*, „Archeologia Polski”, T. 57: 2012, z. 1–2, s. 239.

⁷⁷ M. Piątkiewicz-Dereniowa, *Płytki posadzkowe*, op.cit., s. 259.

⁷⁸ A. Bojęś-Białasik, D. Niemiec, *Kościół i klasztor*, op.cit., s. 303, 307.

⁷⁹ Dotychczas ustalono, że najprawdopodobniej płytki ceramiczne odnalezione w Przemyślu (pozbawione dekoracji) były produkowane przez pracownię zajmującą się również garncarstwem – wypalano je w tym samym piecu, co ceramikę naczyniową; identyczny jest także skład polew odnalezionych tam obiektów obu typów (zob. Sylwia Wajda, *Średniowieczne ceramiczne płytki posadzkowe z Drohiczyzna, Stołpia, Chelma i Przemyśla*, „Archeologia Polski”, T. 54: 2009, z. 1, s. 94–98, 107–111).

⁸⁰ A. Bojęś-Białasik, D. Niemiec, *Medieval Ceramics*, op.cit., s. 41.

⁸¹ Dla posadzki w Wąchocku Białoskórska poszukiwała wzorów na terenie Włoch, wskazując na opactwo cystersów w Fossanova i kościół San Cassiano di Controne w pobliżu Lukki (Krystyna Białoskórska, *L'abbaye cistercienne de Wąchock*, „Cahiers de civilisation médié-

i Trzebnicy⁸². Posadzki tego typu były popularne zwłaszcza w klasztorach cysterskich, a przykłady ich zastosowania można znaleźć w całej Europie (np. Altzella w Saksonii⁸³, Rievaulx w hrabstwie North Yorkshire⁸⁴ czy wspomniana już Staffarda). Okazały się one atrakcyjne również dla innych zgromadzeń zakonnych, w tym dominikanów, o czym świadczy choćby posadzka z kapitulacza we Wrocławiu zniszczonego w 1241 roku⁸⁵. Stopniowo układy płytek stawały się coraz bardziej dekoracyjne i zaczęto włączać w nie elementy pokryte dekoracją reliefową, jak na przykład w posadzce odnalezionej w klasztorze cystersów w Wąchocku (il. 10a). Z kolei w Trzebnicy zastosowano najpierw gładkie płytki w typie „mozaikowym”, a nieco później płytki pokryte dekoracją reliefową⁸⁶.

Również technika inkrustacji, pojawiająca się w Krakowie po roku 1241, miała już wówczas być może swój lokalny precedens, jeśli przyjąć wcześnie datowanie (między latami 1226 i 1241) płytek zdobionych inkrustacją odnalezionych na terenie klasztoru dominikanów w Sandomierzu⁸⁷ (il. 8). W literaturze przedmiotu zwracano już uwagę na nietypowe wymiary tych elementów⁸⁸, a prostota zastosowanych motywów dekoracyjnych zdaje się świadczyć o tym, że ich twórcy w pewnym stopniu

vale”, T. 5: 1962, s. 344, 349–350), gdzie jednak, jak wskazała Landgraf, posadzka nie mogła zostać położona wcześniej niż w poł. XIII w. (zob. E. Landgraf, *Ornamentierte Bodenfliesen*, t. 1., op.cit., s. 200, przyp. 395).

⁸² Ewa Łużyńska, *Cysterskie warsztaty budowlane związane z opactwem trzebnickim i ich transfery od trzeciej tereji XII do połowy XIII wieku*, w: *Architektura sakralna w początkach państwa polskiego (X–XIII w.)*, op.cit., s. 431, il. 5: 3.

⁸³ Ibidem, s. 429.

⁸⁴ E. Landgraf, *Ornamentierte Bodenfliesen*, op.cit., s. 182, il. 108.

⁸⁵ Maciej Małachowicz, *Ceramika budowlana średniowiecznego Wrocławia*, w: *Wschodnia strefa Starego Miasta we Wrocławiu w XII–XIV wieku. Badania na Placu Nowy Targ*, red. Cezary Buśko, Wrocław 2005, s. 133–134.

⁸⁶ Przedstawienia figuralne pochodzą z kaplicy św. Jądwi, zbudowanej w latach 1260–1267 lub 1268–1275 (zob. D. Niemiec, *Średniowieczne fundacje*, op.cit., s. 147, przyp. 4).

⁸⁷ Chronologia względna oraz czas budowy poszczególnych części sandomierskiego założenia, a więc również produkcji elementów ich wystroju, są nadal przedmiotem dyskusji. Ostatnio na ten temat: Justyna Kamińska, *Kto fundował XIII-wieczny zespół klasztoru dominikanów w Sandomierzu?*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 2020, t. 82, nr 2, s. 175–208.

⁸⁸ W. Głowa, *Średniowieczne „kachle”*, op.cit., s. 101 przyp. 24.

10a–b. Klasztor Cystersów w Wąchocku: il. 10a Posadzka ceramiczna, il. 10b Płyta nagrobna opata Gerarda. Il. 10a za: Ewa Łużyńska, Zygmunt Świechowski, Robert Kunkel, *Architektura opactw cysterskich. Małopolskie filie Morimond*, Wrocław 2008, s. 423, il. 10b: fot. Stefan Zaborowski, 1905, Fototeka IHS UJ, sygn. IHSUJ P 010146

eksperymentowali z nową techniką⁸⁹. W zbiorze krakowskim odnaleźć można płytki (lub ich fragmenty) o większej niż typowa grubości i dekorowane bardzo prostymi, szerokimi pasami plecionki, wykonanymi w technice inkrustacji, co zdaje się potwierdzać, że nie została ona zaimportowana np. z Francji, a raczej wypracowana na miejscu.

Wiele z motywów dekoracyjnych pojawiających się na krakowskich płytkach ma swoją genezę w tradycji cysterskiej. Charakterystyczne jest np. zastosowanie motywu tzw. pseudoplecionki (*Pseudoflechtwerk*)⁹⁰, która składa się nie z jednej układającej się w spłoty taśmy, a z przenikających się wzajemnie

⁸⁹ O wiele wyższą jakość artystyczną oraz technologiczną prezentują płytki pokryte figuralną dekoracją reliefową, wykorzystane w portalu głównym i archiwoltach okiennych korpusu kościoła pw. św. Jakuba (zob. J. Kamińska, *Kto fundował*, op.cit., s. 190, il. 11a–c; 191, il. 12a–b).

⁹⁰ Eva Frodl-Kraft, *Das „Flechtwerk“ der frühen Zisterzienserfenster – Versuch einer Ableitung*, „Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte”, T. 20 (24): 1965, s. 7–20.

11. Motyw pseudoplecionki na zworniku w kościele Cystersów w Koprzywnicy. Fot. Justyna Kamińska

zamkniętych figur. Takie rozwiązanie umożliwia wypełnianie powstającym wzorem dużych przestrzeni i stąd było szczególnie praktyczne w przypadku projektowania deseni zdobiących posadzki. Motyw pseudoplecionki stał się szczególnie popularny w zdobnictwie cysterskim od końca XII wieku i był często stosowany także w witrażownictwie⁹¹. Na ziemiach polskich nie zachowały się niestety witraże cysterskie z przełomu XII i XIII wieku, ale można przypuszczać, że podobnie jak w innych krajach, zjawisko stosowania analogicznych motywów dekoracyjnych dla witraży, dekoracji posadzkowej oraz detalu architektonicznego było wówczas dość powszechne. Ciekawy przykład pseudoplecionki z przenikających się kół i taśm pojawia się na dużej płycie ceramicznej odnalezionej w Sandomierzu⁹² oraz na płytkach krakowskich (gdzie pełen wzór tworzą zestawione razem cztery elementy), a analogiczne do nich wzory wykorzystano np. na zwornikach kościoła cysterskiego w Koprzywnicy (il. 11), w Sulejowie (il. 12a–b), na płycie nagrobnej opata Gerarda w Wąchocku⁹³ (il. 10b) czy na tzw. *Grisailfenster* z opactw cysterskich w La Bénissons-Dieu oraz w Aubazine⁹⁴ (il. 13). Charakterystyczny motyw wstęg układanych wzdłuż przekątnych płytki

⁹¹ M. Piątkiewicz-Dereniowa, *Płytki posadzkowe*, op.cit., s. 246; Z. Świechowski, *Architektura opactw cysterskich*, op.cit., s. 26.

⁹² Landgraf również zwróciła uwagę na to, że motywy stosowane w dekoracjach ceramicznych z sandomierskiego klasztoru dominikanów są szczególnie bliskie tym stosowanym w tradycji cysterskiej (E. Landgraf, *Ornamentierte Bodenfliesen*, t. 1, op.cit., s. 202).

⁹³ Tadeusz Jurkowlaniec, *Nagrobki przedromańskie i romańskie w Polsce*, „Rocznik Historii Sztuki”, T. 13: 1981, s. 29, il. 26.

⁹⁴ Helen J. Zakin, *French Cistercian Grisaille Glass*, New York 1979.

12a–b. Motywy pseudoplecionki na zworniku i kapitelu w kościele Cystersów w Sulejowie. Fot. Justyna Kamińska

i załamujących się w narożnikach, tworząc kształt czteroramiennej gwiazdy czy skośnie ułożonego krzyża, czasem z dodaniem niewielkiej rozetki pośrodku, pojawia się w zbiorach z klasztoru krakowskich dominikanów (il. 14), z kościoła św. Marii Magdaleny w Krakowie, w reliefowych posadzkach cysterskich terenu południowych i zachodnich Niemiec (np. Bebenhausen, Eußerthal i Chorin)⁹⁵, ale także w witrażach cysterskich w Hainie, datowanych na 2. połowę XIII wieku (il. 15), oraz w kościele św. Elżbiety w Marburgu z lat około 1240–1250. Zdaniem badaczy trafił tu za pośrednictwem cysterskich wzorników⁹⁶, co jest przykładem rozpowszechniania

⁹⁵ Eleonore Landgraf, *Ornamentierte Bodenfliesen des Mittelalters in Süd- und Westdeutschland 1150–1550*, t. 2, *Musterkatalog*, Stuttgart 1993, s. 475–479, il. N41–N67.

⁹⁶ Joanna Utzig, *Przeszklenia witrażowe w kościołach i klasztorach cysterskich do końca XIII wieku – znaczenie związków regionalnych w świetle organizacji zakonu*, w: *Narody – odkrycia – fantazje czyli średniowieczna kultura z innej strony. Materiały Seminariów Mediawistycznych im. Alicji Karłowskiej Kamzowej z lat 2013–2015*, red. Jacek Kowalski, Witold Miedziak, Poznań 2018, s. 289–291 (tam dalsza literatura).

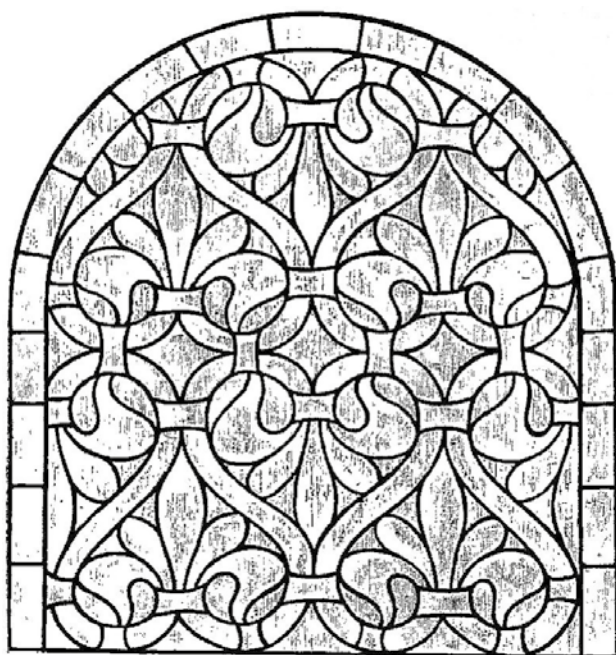

13. Witraż w kościele Cystersów w Aubazine, fot. w domenie publicznej na licencji Creative Commons (https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/9d/Aubazine_-_Abbatiale_-_Vitrail_cistercien_-1.JPG, dostęp 9.02.2022)

się dekoracji o genezie cysterskiej także poza fundacjami zakonnymi. Również stylizowane motywy roślinne, podobne tym przedstawionym na krakowskich płytkach, można odnaleźć w kościołach cysterskich w Koprzywnicy, Sulejowie i Wąchocku, na cysterskich witrażach datowanych na koniec XII

14. Motyw pseudoplecionki z rozetką na płytkach z kościoła i klasztoru Dominikanów w Krakowie. Fot. i oprac. Justyna Kamińska

16. Motyw lilii na witrażu z kościoła Cystersów w Bonlieu. Fot. w domenie publicznej na licencji Creative Commons (https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e7/Lucien_B%C3%A9gule_-_L%27abbaye_de_Fontenay_et_l%27architecture_cistercienne_page_053-1.jpg, dostęp 9.02.2022)

wieku (np. Bonlieu (il. 16), 2. ćwierć XIII (np. Heiligenkreuz) czy nieco później (np. Altenberg) oraz na płytkach posadzkowych z obszaru niemieckojęzycznego i Francji. Najrzadziej w polskich fundacjach cysterskich datowanych na przełom XII i XIII wieku stosowano motywy figuralne, co jednak nie powinno dziwić, skoro zabraniały tego wówczas statuty kapi-

15. Motyw pseudoplecionki z rozetką na witrażach kościoła Cystersów w Hainie. Fot. Corpus Vitrearum Medii Aevi Deutschland, Freiburg im Breisgau. Za: https://corpusvitrearum.de/typo3temp/cvma/_processed_/pics/large/3878.jpg, dostęp 9.02.2022

tuły generalnej. Przedstawienia zwierząt pojawiają się za to we wzorniku cysterskim z Rein⁹⁷ (il. 17) i najpewniej występowały także w innych, niezachowanych, wzornikach, co pozwala się domyślić, że właśnie za ich pomocą mogły się one rozpowszechnić w nieco późniejszym okresie w całej Europie.

Pozostaje jeszcze kwestia interpretacji znaczenia omówionych motywów dekoracyjnych. Brakuje na razie dowodów, że trzynastowieczne posadzki zawierające różne wzory mogły tworzyć spójne

⁹⁷ Friedrich Simader, *Das so genannte Reiner Musterbuch. Notizen zum Forschungsstand*, w: *Zisterziensisches Schreiben im Mittelalter. Das Skriptorium der Reiner Mönche. Beiträge der internationalen Tagung im Zisterzienserstift Rein, Mai 2003*, red. Anton Schwob, Karin Kranich-Hofbauer, Bern etc. 2005, s. 141–150. Na zależność dekoracji posadzek cysterskich od motywów zawartych we wzorniku z Rein zwracała uwagę już Frodl-Kraft (E. Frodl-Kraft, *Das „Flechtwerk“*, op.cit., s. 10, przyp. 10).

17. Przedstawienia zwierzęce we wzorniku cysterskim z Rein. Za: Reiner Musterbuch, Österreichischen Nationalbibliothek, Cod. 507, fol. 4, https://digital.onb.ac.at/RepViewer/viewer.faces?doc=DTL_6432503&order=1&utm_source=pocket_mylist&view=SINGLE, dostęp 9.02.2022

programy ikonograficzne, ale z pewnością poszczególne motywy czy sceny mogły być rozumiane w sposób symboliczny, choć dziś jest to trudne do odtworzenia z uwagi na ich wieloznaczność oraz na fragmentaryczność zachowania⁹⁸. Przedstawienia zoomorficzne i figuralne pojawiające się w krakowskim zespole zostały odczytane przez Bojęś-Białasik i Niemca jako bestie piekielne, symbole szatana czy mitologiczne kreatury o pogańskim bądź antycznym pochodzeniu, nawiązujące do demonicznej symboliki chrześcijańskiej. Byłyby to więc głównie przedstawienia pokus i grzechów, ale także ziemnych rozrywek, takich jak polowanie, „godnych podeptania”⁹⁹. Z taką interpretacją trudno się jednak zgodzić, zwłaszcza jeśli zestawić powyższe

motywy z pozostałymi, które również w takim razie należałoby uznać za „godne podeptania”. Szczególnie niezrozumiałe byłoby to w przypadku przedstawień lilii i psów, interpretowanych przez Niemca jako elementy symbolicznej identyfikacji dominików¹⁰⁰, czy w przypadku orła, odczytywanego jako przedstawienie heraldyczne, związane z małopolską linią Piastów i postacią Bolesława Wstydlwego¹⁰¹. W repertuarze płytek z krakowskiego klasztoru brakuje zresztą motywów o jednoznacznie negatywnej w średniowieczu wymowie, takich jak przedstawienia bazyliuszka czy węża. Można natomiast uznać za prawdopodobne, że fakt, iż posadzki były deptane, wpłynął na wykluczenie z repertuaru stosowanych dekoracji takich przedstawień, które jednoznacznie nawiązywałyby do tematyki sakralnej¹⁰².

Z uwagi na stan zachowania oraz fakt, że większość znanych nam dzisiaj płytek została odkryta na wtórnych złożach (w wielu przypadkach niezdefiniowanych w dokumentacji z badań), próba łączenia poszczególnych przedstawień w programy ikonograficzne czy też wiązania z konkretnymi wnętrzami jest obarczona dużym ryzykiem. Jedyne płytki odnalezione *in situ* to fragmenty posadzki z okolic przegrody chórowej, które są również jedynymi w zbiorze zawierającymi przedstawienia narracyjne, tj. polowanie na jelenia oraz walkę centaura i leocentaura (oraz jeszcze jednej, niezidentyfikowanej postaci uzbrojonej w dużą tarczę) z koziorożcem i jakąś fantastyczną istotą o bujnej grzywie i rozwidlonych rogach¹⁰³ (il. 5). W tym przypadku, biorąc pod uwagę miejsce, do którego były przeznaczone, można by hipotetycznie wskazać na funkcję tych przedstawień jako związaną z działalnością zakonu – w literaturze przedmiotu pojawiło się przypuszczenie, że stworzenia przedstawiane w bestiariuszach wykorzystywane

odczytywał cel wykorzystania przedstawień centaura w posadzce ułożonej w Tyńcu (Stanisław Kobieltus, *Bestiarium chrześcijańskie. Zwierzęta w symbolice i interpretacji. Starożytność i średniowiecze*, Warszawa 2002, s. 78).

¹⁰⁰ D. Niemiec, *Ornamentowane posadzki*, op.cit., s. 231, 238.

¹⁰¹ Idem, *Średniowieczna heraldyka*, op.cit., s. 171–173.

¹⁰² Podsumowanie stanu badań na temat ikonografii średniowiecznych płytek posadzkowych, zob. E. Landgraf, *Ornamentierte Bodenfliesen*, t. 1., op.cit., s. 215–226.

¹⁰³ Dla młodszych spośród tych znalezisk nie podano co prawda dokładnego miejsca odkrycia, ale Niemiec rekonstruuje je łącznie z płytkami odnalezionymi w r. 1938 jako pochodzące z „posadzki ceramicznej z prezbiterium kościoła”, zob. D. Niemiec, *Ornamentowane posadzki*, op.cit., s. 209, opis ryc. 18.

⁹⁸ E. Landgraf, *Ornamentierte Bodenfliesen*, t. 1, op.cit., s. 149–160, 223.

⁹⁹ A. Bojęś-Białasik, D. Niemiec, *Medieval Ceramics*, op.cit., s. 42; D. Niemiec, *Ornamentowane posadzki*, op.cit., s. 229, 244. Podobnie Stanisław Kobieltus

były w treści kazań¹⁰⁴. Centaury były w średniowieczu często kojarzone z szatanem i występkiem, czasem również reprezentowały chwiejność i zmienność człowieka ulegającego ziemskim pokusom¹⁰⁵. Centaur mógł reprezentować również heretyków, a scena walki między koziorożcem czy innym stworzeniem a centaurem symbolizowała walkę dobra ze złem¹⁰⁶. Postać myśliwego można było odczytywać jako grzesznika i osobę prześladowaną człowieka sprawiedliwego, a samo polowanie jako obracanie się przeciwko Bogu, ale też jako scenę obrazującą podporządkowywanie sobie przez człowieka świata przyrody czy branie ludzkiej duszy w niewolę przez szatana¹⁰⁷. Jeśli potraktować wszystkie te motywy jako możliwe ilustracje dla dominikańskich kazań słuchanych przez wiernych, wówczas możliwość ich odczytania na różne sposoby stawałaby się ich zaletą. Być może przedstawienia korony i lilii pojawiające się na wielu płytkach, w tym tych wiązanych z kryptą pod prezbiterium (il. 2), można interpretować jako symbole Eklezji, przy czym lilia mogłaby dodatkowo nawiązywać do św. Dominika jako jego atrybut¹⁰⁸ (choć jednocześnie symbol ten był, jak wiadomo, obiegowy i wykorzystywany wcześniej m.in. przez cystersów¹⁰⁹, a bardzo podobny motyw dekoracyjny pojawia się w podobnym czasie na posadzce w katedrze na Wawelu czy w wystroju małopolskich

klasztorów cysterskich¹¹⁰). Na terenie kościoła Świętej Trójcy odnaleziono również inkrustowane płytki z przedstawieniem biegnącego jelenia (il. 18a). Mógł on być częścią sceny polowania, występować samodzielnie (jako symbol wierzącego chrześcijanina) lub w połączeniu z innymi przedstawieniami figuralnymi (w *Fizjologusie* opisywany jest jako wróg smoka)¹¹¹.

Pozostałe przedstawienia zwierząt i stworzeń fantastycznych należy prawdopodobnie łączyć z pomieszczeniami klasztornymi. Trudno na obecnym etapie badań rozstrzygnąć, czy ich zastosowanie mogło mieć na celu np. skłanianie braci do refleksji nad grzechem pychy (paw), tudzież innymi przywarami (smoki) (il. 6), czy też miały one jedynie walory dekoracyjne. Jeśli przedstawienie orła rzeczywiście można łączyć z Bolesławem Wstydlwym, byłby to kolejny w obrębie dominikańskiego założenia, obok nagrobka Leszka Czarnego w prezbiterium, materialny ślad świadczący o związkach średniowiecznych władców z klasztorem. Typ przedstawienia orła – z rozpostartymi skrzydłami i głową ukazaną z profilu – pojawił się na przełomie XII i XIII wieku i występuje m.in. na brakcie przypisywanym Kazimierzowi Sprawiedliwemu¹¹² czy na pieczęci Leszka Białego¹¹³. Stylizowany heraldycznie orzeł przedstawiony na karcie psalterza klarysek wrocławskich (ok. 1270–1280) bywa łączony z domniemaną fundatorką z rodziny książęcej, być może Ofką, siostrą Przemysła II¹¹⁴. Orzeł

¹⁰⁴ W odniesieniu do kazań cysterskich, zob. John Morison, *The English Cistercians and the Bestiary*, „Bulletin of the John Rylands Library”, 1956, t. 39, nr 1, s. 165–166, a w kontekście zakonów mendykanckich: John B. Friedman, *Peacocks and Preachers: Analytic Technique in Marcus of Orvieto's Liber de Moralitatibus*, Vatican lat. MS 5935, w: *Beasts and Birds of the Middle Ages, The Bestiary and Its Legacy*, red. Willene Clark, Meredith McMunn, Philadelphia 1989, s. 188.

¹⁰⁵ S. Kobielski, *Bestiarium chrześcijańskie*, op.cit., s. 77–80.

¹⁰⁶ E. Landgraf, *Ornamentierte Bodenfliesen*, op.cit., s. 216.

¹⁰⁷ S. Kobielski, *Bestiarium chrześcijańskie*, op.cit., s. 46–51.

¹⁰⁸ A. Grzybowski, *Wczesnogotycki kościół*, op.cit., s. 123–124. Ten sam zestaw symboli pojawia się na fryzach ceramicznych konsekwentnie używanych od poł. XIII w. do dekorowania elewacji dominikańskich świątyń należących do Polskiej Prowincji zakonu (zob. Marcin Szyma, *Fryzy z motywem lilii w kościołach dominikańskich w Polsce*, „Kronika Miasta Poznania”, 2004, t. 72, nr 3, s. 95–108).

¹⁰⁹ Lilia w kontekście przedstawień cysterskich najczęściej bywa interpretowana jako symbol maryjny lub jako związana z heraldyką francuskich Kapetyngów. Z tą drugą interpretacją polemizowała ostatnio Joanna Utzig, zob. Joanna Utzig, *Geneza witrażownictwa cysterskiego. Czy teologia mogła stanowić inspirację estetyczną?*,

w: *Claritas et consonantia: funkcje, formy i znaczenia w sztuce średniowiecza. Księga poświęcona pamięci Kingi Szczepkowskiej-Naliwajek w dziesiątą rocznicę śmierci*, red. Monika Jakubek-Raczkowska, Juliusz Raczkowski, Toruń 2017, s. 142–143; eadem, *Simplices fenestrae cistercienses. Geneza, treści ideowe i źródła estetyczne przeszkleń witrażowych w kościołach i klasztorach cystersów do połowy XIII wieku*, Kraków 2022, s. 162–169. Na temat genezy i symboliki stylizowanego heraldycznie kwiatu lilii w średniowieczu, zob. Przemysław Mrozowski, *Lilie na kielichu łędzkim Kazimierza Wielkiego – motyw heraldyczny czy symbol władzy?*, w: *Claritas et consonantia*, op.cit., s. 103–118.

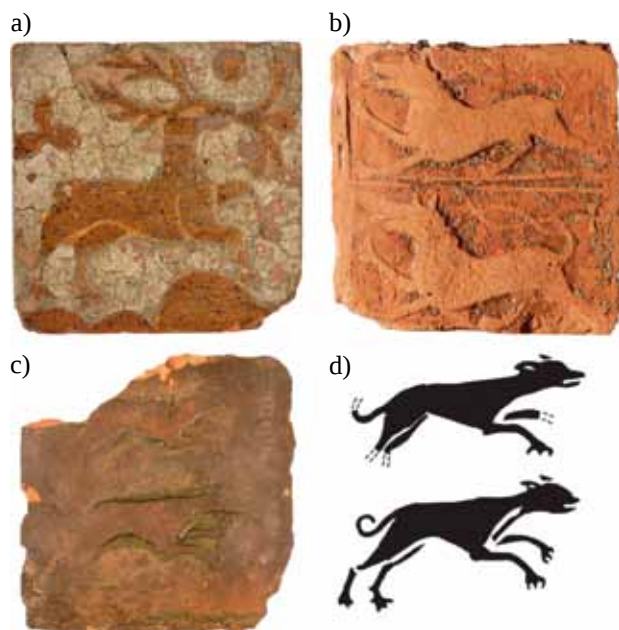
¹¹⁰ Jerzy Gadomski, *Późnomańska dekoracja malarzka w refektarzu klasztoru cystersów w Wąchocku*, „Folia Historiae Artium”, T. 8: 1972, s. 53, il. 11–14.

¹¹¹ Maria Piątkiewicz-Dereniowa, *Artystyczna ceramika europejska w zbiorach polskich*, Warszawa 1991, s. 21; E. Landgraf, *Ornamentierte Bodenfliesen*, op.cit., s. 219.

¹¹² Witold Garbaczewski, *Ikonaografia monet piastowskich 1173–ok. 1280*, Warszawa–Lublin 2007, s. 184–185, il. 346.

¹¹³ T. Panfil, *Lingua Symbolica*, op.cit., s. 196–197.

¹¹⁴ A. Karłowska-Kamzowa, *Malarstwo śląskie*, op.cit., s. 11–13, nr kat. R. 4.

18a–d. Płytki z przedstawieniem jelenia i biegnących psów: il. 18a–b z klasztoru Dominikanów w Krakowie, il. 18c–d z opactwa Benedyktynów w Altenburgu (płytki i jej rysunkowe odwzorowanie). Il. 18a–b, fot. Justyna Kamińska, il. 18c–d za: Gudrun Bajc, „Die mittelalterlichen Bodenfliesen von der Gozzoburg in Krems, NÖ”, Wien 2013, mps pracy magisterskiej, s. 56, il. 39; 161, il. 3

w takim ujęciu pojawia się na posadzkach z terenu Niemiec, gdzie ma prawdopodobnie wymowę heraldyczną¹¹⁵. Z drugiej strony jednak warto zauważyć, że heraldyczna forma tego przedstawienia nie musiała komunikować żadnych heraldycznych treści¹¹⁶; nie dopatrywano się ich chociażby w analogicznym wizerunku orła zdobiącym zwornik w północnej nawie kościoła cysterskiego w Koprzywnicy¹¹⁷. Kwestię odczytania znaczenia tego motywu komplikuje dodatkowo fakt, że najpewniej występował on w towarzystwie przynajmniej jeszcze jednego przedstawienia figuralnego. Na terenie krakowskiego klasztoru oraz grodziska w Piekarach odnaleziono płytki o bliźniaczej kompozycji, na których wyobrażona została siedząca na rybie (lub ewentualnie delfinie) kobieca postać, a dokładniej nereida, trzymająca w lewej dłoni cugle, a w prawej rodzaj witki lub bata (il. 7). Motyw ten wywodzi się z tradycji antycznej, a w sztuce romańskiej odnaleźć go można m.in. na sarkofagu biskupa Adelochoa w kościele Saint-Thomas w Strasburgu (po 1144 r.)¹¹⁸ czy na Porta della

Pescheria katedry w Modenie (ok. 1120–1140)¹¹⁹. Na podstawie znalezisk z krakowskiego klasztoru oraz analogicznych odkryć z Piekar, Tyńca i Trzebnicy można hipotetycznie rekonstruować motyw antyteptycznie zestawionych figur lwów i gryfów w wersji z taśmową, kwadratową ramą oraz otoczonych koroną z motywem lilii (il. 19). Zestawienie tych dwóch stworzeń w jednej kompozycji być może pozwalało na ich specyficzną interpretację¹²⁰. Gryf nie występuje w *Fizjologusie*, ale był często ilustrowany w bestiariuszach¹²¹, a jego wymowa mogła być zarówno pozytywna (symbol Chrystusa), jak i negatywna (symbol pogan, heretyków czy szatana)¹²². Lew z kolei mógł być symbolem zmartwychwstania Chrystusa¹²³, zwłaszcza w przypadku przedstawienia, w którym z paszczy zwierzęcia wyłaniają się pędy rośliny¹²⁴.

Odczytanie wizerunków psów na jednej z płytek jako znaki związane z heraldyką dominikanów można by uzasadnić faktem, że byli oni od początków funkcjonowania zakonu nazywani *Domini Canes*, a motyw psów pojawiał się w sztuce związanej z predykantami już w średniowieczu. Częstym przedstawieniem był siedzący lub stojący pies, trzymający w pysku płonącą żagiew, ale zdarzały się odstępstwa od tego schematu, jak w przypadku datowanego na około 1365 rok fresku autorstwa Andrei di Bonaiuto w Cappellone degli Spagnoli w kościele Santa Maria Novella we Florencji, w którym liczne psy o czarno-białym umaszczeniu atakują wilki symbolizujące niewiernych i heretyków¹²⁵. Na krakowskiej płytce widoczne są dwa psy ujęte w ruchu, z szeroko rozwartymi pyskami, z których wyłaniają się długie stylizowane języki zakończone strzałką

¹¹⁹ Jeanne Fox-Friedman, *Messianic Visions: Modena Cathedral and the Crusades*, „Anthropology and Aesthetics”, T. 25: 1994, s. 77–78.

¹²⁰ Piątkiewicz-Dereniowa zwróciła uwagę na pojawianie się tych dwóch stworzeń na sąsiadujących płytkach również w innych posadzkach tego okresu, np. w rotundzie św. Wacława w Pradze i pałacu Clarendon w Anglii (eadem, *Płytki posadzkowe*, op.cit., s. 251).

¹²¹ E. Landgraf, *Ornamentierte Bodenfliesen*, op.cit., s. 221.

¹²² S. Kobielski, *Bestiarium chrześcijańskie*, op.cit., s. 112.

¹²³ Luuk Houwen, *Animal Parallelism in Medieval Literature and the Bestiaries: A Preliminary Investigation*, „Neophilologus”, T. 78: 1994, nr 3, s. 491.

¹²⁴ W. Garbaczewski, *Ikografia monet*, op.cit., s. 203.

¹²⁵ Serena Romano, *Due affreschi del Cappellone degli Spagnoli: Problemi iconologici*, „Storia dell'Arte”, T. 28: 1976, s. 203.

¹¹⁵ E. Landgraf, *Ornamentierte Bodenfliesen*, op.cit., s. 219, 144 il 78, 79.

¹¹⁶ W. Garbaczewski, *Ikografia monet*, op.cit., s. 187.

¹¹⁷ Z. Świechowski, *Architektura opactw*, op.cit., s. 30.

¹¹⁸ Jean-Philippe Meyer, *Deux sculpteurs du XIIe siècle en Alsace: les Maîtres d'Eschau et d'Andlau*, „In Situ. Revue des patrimoines”, T. 17: 2011, s. 11–13.

19. Płytki z motywem lwa i gryfa z kościoła i klasztoru Dominikanów w Krakowie. Za: Dariusz Niemiec, *Ornamentowane posadzki w kościołach romańskich na ziemiach polskich*, w: *Architektura sakralna w początkach państwa polskiego (X–XIII w.)*, red. Tomasz Janiak, Dariusz Stryniak, Gniezno 2016, s. 214, il. 23; 215, il. 24. Fot. i oprac. Justyna Kamińska

(il. 18b). Alternatywnie przedstawienie to można by odczytać jako pochodzące ze sceny polowania, jak na przykład w posadzce z zamku w Luwrze (datowanej na około 1275 rok)¹²⁶ czy z opactwa Benedyktynów w Altenburgu (datowanej na 2. połowę XIII wieku.) (il. 18c–d), gdzie również zastosowano dość nietypową kompozycję podzieloną poziomo na dwie części¹²⁷. Stopień zniszczenia krakowskiej płytki utrudnia jej odczytanie oraz zadatowanie. Silne ślady starcia raczej bezspornie wskazują na to, że płytka umieszczona była w posadzce, a nie w elewacji, jak sugerował Niemiec¹²⁸.

Podsumowując powyższe rozważania, zarówno dla techniki produkcji (ceramika pokryta glazurą, dekoracja reliefowa i inkrustowana), jak i dla większości motywów dekoracyjnych omawianych płytek można wskazać źródła na terenie ziem polskich, przede wszystkim w fundacjach związanych z zakonami (głównie cystersów i dominikanów). Prowadzi to do wniosku, że import tych rozwiązań np. z Francji czy terenów niemieckojęzycznych nie był konieczny i można przychylić się do hipotezy, że produkcja omawianych posadzek ceramicznych,

zintensyfikowana po najeździe tatarskim z 1241 roku, oparta była na tradycji lokalnej¹²⁹, a dobór motywów dekoracyjnych dodatkowo inspirowany był przedstawieniami stworzeń znanych z *Fizjologusa* rozpowszechnianymi w całej Europie za pomocą bestiariuszy oraz wzorników cysterskich. Na tle polskich analogii zbiór płytek posadzkowych z kościoła i klasztoru Dominikanów w Krakowie wyróżnia się jako wyjątkowo bogaty pod względem liczby zastosowanych motywów dekoracyjnych oraz jako wewnętrznie zróżnicowany, obejmujący zdobienia od bardzo prostych po niezwykle wyrafinowane i znakomitej jakości. Wydaje się, że podczas gdy w miejscach takich jak katedra na Wawelu czy kościół benedyktynów w Tyńcu posadzki zrealizowano w ramach jednego procesu produkcyjnego, w klasztorze Dominikanów trzynastowieczne ceramiczne płytki powstawały w wielu etapach na przestrzeni około dwudziestu lub nawet więcej lat¹³⁰. Zachowa-

¹²⁶ Ch. Norton, *Carreaux de Pavement*, op.cit., s. 85, il. 77.

¹²⁷ Gudrun Bajc, „Die mittelalterlichen Bodenfliesen von der Gozzoburg in Krems, NÖ”, Wien 2013, mps pracy magisterskiej, s. 56.

¹²⁸ D. Niemiec, *Ornamentowane posadzki*, op.cit., s. 238.

¹²⁹ Do podobnych wniosków w odniesieniu do genezy techniki produkcji oraz ornamentyki najwcześniejszych witraży cysterskich we Francji doszła niedawno Joanna Utzig (eadem, *Przeszklenia witrażowe*, op.cit., s. 284–286).

¹³⁰ Znaleźiska z innych części Europy pozwalają stwierdzić, że niektóre ze zdobiących płytki motywów dekoracyjnych długo pozostawały popularne i pojawiały się również w realizacjach czternastowiecznych – przykładem mogą być chociażby wspomniane wyżej posadzki z terenów Francji (zob. przyp. 70).

ne elementy dają wyobrażenie o tym, jak dekorowane były najważniejsze pomieszczenia dominikańskiego kompleksu w pierwszych dziesięcioleciach

jego istnienia, i pokazują, jak wysokim poziomem artystycznym i technologicznym cechowała się lokalna produkcja ceramiczna tego okresu.

BIBLIOGRAFIA

- Auch Michał, *Produkcja średniowiecznej ceramiki szklanej w osadzie garncarskiej w Przemyslu na Zasiadku*, „Archeologia Polski”, T. 52: 2007, z. 1–2.
- , *Wczesnośredniowieczna ceramika szklana z Chelma, woj. Lubelskie*, „Archeologia Polski”, T. 49: 2004, z. 1–2.
- , *Wczesnośredniowieczne naczynia szklane z terenu zachodniej Małopolski*, „Archeologia Polski”, T. 57: 2012, z. 1–2.
- Bajc Gudrun, „Die mittelalterlichen Bodenfliesen von der Gozzoburg in Krems, NÖ”, Wien 2013, mps pracy magisterskiej.
- Bégule Lucien, *L'abbaye de Fontenay et l'architecture cistercienne*, Lyon 1912.
- Beltramo Silvia, *L'abbazia cistercense di Santa Maria di Staffarda*, Savigliano 2018.
- Białoskórska Krystyna, *L'abbaye cistercienne de Wąchock*, „Cahiers de civilisation médiévale”, T. 5: 1962.
- Bochnak Adam, Pagaczewski Julian, *Polskie rzemiosło artystyczne wieków średnich*, Kraków 1959.
- Bojęś-Białasik Anna, Niemiec Dariusz, *Kościół i klasztor dominikanów w Krakowie w świetle badań archeologiczno-architektonicznych w latach 2010–2012*, w: *Sztuka w kręgu krakowskich dominikanów*, red. Anna Markiewicz, Marcin Szyma, Marek Walczak, Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie, t. 13, Kraków 2013.
- , *Medieval Ceramics Techniques in Architecture of Cracow's Dominicans*, Forum Urbis Medii Aevi, Brno 2015, t. 13.
- , *Opactwa w Lubiążu, Trzebnicy i Mogile a początki cysterskiej architektury ceglanej na Śląsku i w Małopolsce w kontekście filiacyjnych zależności warsztatowych*, w: *Architektura sakralna w początkach państwa polskiego (X–XIII w.)*, red. Tomasz Janiak i Dariusz Stryniak, Gniezno 2016.
- Břicháček Pavel, *Nebe a peklo na zemi. Románské a rané gotické dlaždice z milevského premonstrátského kláštera*, Milevsko 2007.
- Buczkowski Kazimierz, *Płytki posadzki z XIII w. w kościele oo. Dominikanów w Krakowie*, „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury”, 1939, t. 7, nr 2.
- Bukowska Aneta, *Ceramiczne płytki posadzkowe z opactwa oo. Benedyktynów w Tyńcu*, w: *Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w. Katalog wystawy*, red. Elżbieta Firlet, Emil Zaitz, Kraków 2006.
- Dekański Dariusz Aleksander, *Początki zakonu dominikanów prowincji polsko-czeskiej. Pokolenie św. Jacka w zakonie*, Gdańsk 1999.
- Dębowski Teofil, „Kraków – klasztor dominikanów. Wyniki nadzoru archeologicznego prac ziemnych”, t. 1: „Opis i dokumentacja rysunkowa wykopów”, mps w archiwum WUOZ w Krakowie, Kraków 1997.
- Dobrowolski Tadeusz, *Sztuka Krakowa*, Kraków 1964.
- Fleková Klára, *Zum Stand der Kenntnisse mittelalterlicher keramischer Fliesen in den böhmischen Ländern*, „Praehistorica”, T. 31–32: 2014.
- Fox-Friedman Jeanne, *Messianic Visions: Modena Cathedral and the Crusades*, „Anthropology and Aesthetics”, T. 25: 1994.
- Friedman John B., *Peacocks and Preachers: Analytic Technique in Marcus of Orvieto's Liber de Moralitatibus, Vatican lat. MS 5935*, w: *Beasts and Birds of the Middle Ages, The Bestiary and Its Legacy*, red. Willem Clark, Meredith McMunn, Philadelphia 1989.
- Frodl-Kraft Eva, *Das „Flechtwerk“ der frühen Zisterzienserfenster – Versuch einer Ableitung*, „Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte”, T. 20 (24): 1965.
- Gadomski Jerzy, *Późnoromańska dekoracja malarska w refektarzu klasztoru cystersów w Wąchocku*, „Folia Historiae Artium”, T. 8: 1972.
- Gabrys Dorota, *Zespół płytek posadzkowych z kościoła Cystersów p.w. Najśw. Marii Panny i św. Wacława w Mogile*, w: *Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w. Katalog wystawy*, red. Elżbieta Firlet, Emil Zaitz, Kraków 2006.
- , *Zespół płytek posadzkowych z niezachowanego kościoła p.w. św. Marii Magdaleny w Krakowie*, w: *Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w. Katalog wystawy*, red. Elżbieta Firlet, Emil Zaitz, Kraków 2006.
- Garbaczewski Witold, *Ikonaografia monet piastowskich 1173–ok. 1280*, Warszawa–Lublin 2007.
- Garric Jean-Michel, Pradalier Henri, *Une découverte récente: les pavements gothiques du palais de la Berbie à Albi*, „Mémoires de la Société Archéologique du Midi de la France”, T. 63: 2002.
- Gliński Michał, *Romańskie ceramiczne płytki posadzkowe z cysterskiego założenia klasztorowego w Wąchocku*, w: *Sztuka w Świętokrzyskiem. Średniowiecze i czasy nowożytne*, Kielce 2017.
- Gliński Waldemar, Gliński Michał, *Kolegiata pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Kielcach w perspektywie archeologa*, w: *850 lat katedry pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Kielcach*, red. Beata Wojciechowska, Tomasz Gocel, Sylwia Konarska-Zimnicka, Kielce 2021.
- Głowa Wojciech, *Średniowieczne „kachle” krakowskie. Wybrane zagadnienia technologiczne*, w: *Rzeczy i ludzie. Kultura materialna w późnym średniowieczu i w okresie nowożytnym. Studia dedykowane Marii Dąbrowskiej*, red. Magdalena Bis, Wojciech Bis, Warszawa 2014.
- Gołubiew Zofia, *Kościół dominikański pw. św. Jakuba w Sandomierzu w XIII stuleciu i jego dekoracja architektoniczna*, w: *Studia nad historią dominikanów w Polsce, 1222–1972*, t. 2, red. Jerzy Kłoczowski, Warszawa 1975.

- Grzybowski Andrzej, *Kościół św. Idziego w Inowłodzu*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki. Teoria i Historia”, 1981, t. 26, z. 3–4.
- , *Wczesnogotycki kościół i klasztor dominikański w Sieradzu*, Warszawa 1979.
- Houwen Luuk, *Animal Parallelism in Medieval Literature and the Bestiaries: A Preliminary Investigation*, „Neophilologus”, T. 78: 1994, nr 3.
- Jamka Rudolf, Leńczyk Gabriel, Dobrowolski Kazimierz, *Badania wykopaliskowe w Piekarach w powiecie krakowskim*, Prace Prehistoryczne, nr 2, Kraków 1939.
- Jamroz Józef S., *Średniowieczna architektura dominikańska w Krakowie*, „Rocznik Krakowski”, T. 46: 1970.
- Jurkowlanec Tadeusz, *Nagrobki przedromańskie i romańskie w Polsce*, „Rocznik Historii Sztuki”, T. 13: 1981.
- Kaczmarek Jarmila, *Początki architektury sakralnej w Kruszwicy*, w: *Początki architektury monumentalnej w Polsce*, red. Tomasz Janiak, Dariusz Stryniak, Gniezno 2004.
- Kamińska Justyna, *Kto fundował XIII-wieczny zespół klasztorny dominikanów w Sandomierzu?*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 2020, t. 82, nr 2.
- , *XIII-wieczne ceramiczne płytki posadzkowe*, w: *Katalog Muzeum Dominikanów w Krakowie*, Kraków 2022 (w druku).
- Karłowska-Kamzowa Alicja, *Malarstwo śląskie 1250–1450*, Wrocław 1979.
- Kobielus Stanisław, *Bestiariusz chrześcijański. Zwierzęta w symbolice i interpretacji. Starożytność i średniowiecze*, Warszawa 2002.
- Kostuch Bożena, *Para płytek z kościoła Dominikanów w Krakowie*, w: *Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w. Katalog wystawy*, red. Elżbieta Firlet, Emil Zaitz, Kraków 2006.
- Kuczyński Janusz, *Sprawozdanie z archeologicznych prac badawczych przy katedrze kieleckiej przeprowadzonych w 1962 r.*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego”, T. 2: 1964.
- , *Sprawozdanie z badań katedry kieleckiej za rok 1961*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego”, T. 1: 1963.
- Landgraf Eleonore, *Ornamentierte Bodenfliesen des Mittelalters in Süd- und Westdeutschland 1150–1550*, t. 1, Textband, Stuttgart 1993.
- , *Ornamentierte Bodenfliesen des Mittelalters in Süd- und Westdeutschland 1150–1550*, t. 2, Musterkatalog, Stuttgart 1993.
- Lenkiewicz Teresa, *Kościół Marii Magdaleny w Krakowie w świetle ostatnich odkryć archeologicznych*, „Biuletyn Krakowski”. Prace Konserwatorskie i Archeologiczne, T. 1: 1959.
- Łużyńska Ewa, *Cysterskie warsztaty budowlane związane z opactwem trzebnickim i ich transfery od trzeciej trzeciej XII do połowy XIII wieku*, w: *Architektura sakralna w początkach państwa polskiego (X–XIII w.)*, red. Tomasz Janiak i Dariusz Stryniak, Gniezno 2016.
- Łużyńska Ewa, Świechowski Zygmunt, Kunkel Robert, *Architektura opactw cysterskich. Małopolskie filie Morimond*, Wrocław 2008.
- Małachowicz Maciej, *Ceramika budowlana średniowiecznego Wrocławia*, w: *Wschodnia strefa Starego Miasta we Wrocławiu w XII–XIV wieku. Badania na Placu Nowy Targ*, red. Cezary Buśko, Wrocław 2005.
- Matveev Vasily, *Галицкие рельефные плитки: европейский контекст [Relief Tiles from Halich: European Context]*, w: *Актуальные проблемы теории и истории искусства*. Вып. 7. Под ред. С.В. Мальцевой, Е.Ю. Станюкович-Денисовой, А.В. Захаровой, СПб 2017.
- Meyer Jean-Philippe, *Deux sculpteurs du XIIe siècle en Alsace: les Maîtres d'Eschau et d'Andlau*, „In Situ. Revue des patrimoines”, T. 17: 2011.
- Morson John, *The English Cistercians and the Bestiary*, „Bulletin of the John Rylands Library”, 1956, t. 39, nr 1.
- Mrozowski Przemysław, *Lilie na kielichu łędzkim Kazimierza Wielkiego – motyw heraldyczny czy symbol władzy?*, w: *Claritas et consonantia: funkcje, formy i znaczenia w sztuce średniowiecza. Księga poświęcona pamięci Kingi Szczepkowskiej-Naliwajek w dziesiątą rocznicę śmierci*, red. Monika Jakubek-Raczkowska, Juliusz Raczkowski, Toruń 2017.
- Niemiec Dariusz, *Ornamentowane posadzki w kościołach romańskich na ziemiach polskich*, w: *Architektura sakralna w początkach państwa polskiego (X–XIII w.)*, red. Tomasz Janiak, Dariusz Stryniak, Gniezno 2016.
- , *Piece do wypału ceramiki budowlanej i wapna w XIII-wiecznym klasztorze Dominikanów w Krakowie*, „Archaeologia Historica Polona”, T. 25: 2017.
- , *Średniowieczna heraldyka polska w ceramice budowlanej z klasztorów dominikanów w Krakowie i Oświęcimiu*, w: *Dominikanie o Polsce i Polakach od XIII do XX wieku*, red. Tomasz Gałuszka, Katarzyna Matyja, Poznań 2020.
- , *Średniowieczne fundacje rodu Odrowążów w podkrakowskiej Mogile przed 1266 r.*, „Materiały Archeologiczne Nowej Huty”, T. 26: 2020.
- Norton Christophe, *Carreaux de Pavement du Moyen Age et de la Renaissance*, Collections du musée Carnavalet, Paris 1992.
- Panfil Tomasz, *Lingua Symbolica. O pochodzeniu i znaczeniu najstarszych symboli heraldycznych w Polsce*, Lublin 2002.
- Piątkiewicz-Dereniowa Maria, *Artystyczna ceramika europejska w zbiorach polskich*, Warszawa 1991.
- , *Płytki posadzkowe z opactwa benedyktynów w Tyńcu*, „Folia Historiae Artium”, T. 6–7: 1971.
- Pomniki dziejowe Polski*, seria 2, t. 5: *Najdawniejsze roczniki krakowskie i kalendarz*, wyd. Zofia Kozłowska-Budkowa, Warszawa 1978.
- Radwański Kazimierz, *Konserwatorskie prace archeologiczne prowadzone w Krakowie w roku 1960*, „Biuletyn Krakowski”, T. 3: 1961.
- , *Kraków przedlokacyjny. Rozwój przestrzenny*, Kraków 1975.
- , *Wczesnośredniowieczna ceramika krakowska i zagadnienie jej chronologii*, „Materiały Archeologiczne”, T. 9: 1968.
- Remer Jerzy, *Kronika konserwatorska*, „Rocznik Krakowski”, T. 30: 1938.
- Romano Serena, *Due affreschi del Cappellone degli Spagnoli: Problemi iconologici*, „Storia dell'Arte”, T. 28: 1976.
- Rouzeau Benoît, Bocquet-Liénard Anne, Moulis Cédric, *Les carreaux de pavement découverts à l'abbaye de Morimond (Haute-Marne): étude typologique, tech-*

- nique et archéométrie, „Revue archéologique de l'Est”, T: 62: 2013, nr 185.
- Rozpędowski Jerzy, *Opactwo pań cysterek w Trzebnicy*, w: *Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki*, red. Jerzy Strzelczyk, Poznań 1987.
- Simader Friedrich, *Das so genannte Reiner Musterbuch. Notizen zum Forschungsstand*, w: *Zisterziensisches Schreiben im Mittelalter. Das Skriptorium der Reiner Mönche. Beiträge der internationalen Tagung im Zisterzienserstift Rein, Mai 2003*, red. Anton Schwob, Karin Kranich-Hofbauer, Bern etc. 2005.
- Sulkowska-Tuszyńska Krystyna, *Klasztor Norbertanek w Strzelnie (XII–XVI wiek). Sacrum i profanum*, Toruń 2006.
- Szewczyk-Wojtasiewicz Magdalena, *Ceramiczna płytka posadzkowa [ZKW PZS, nr inw. arch. 37a/62 i 37b/62]*, w: *Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w. Katalog wystawy*, red. Elżbieta Firlet, Emil Zaitz, Kraków 2006.
- , *Ceramiczne płytki posadzkowe z katedry romańskiej na Wawelu*, „Slavia Antiqua”, T. 40: 1999.
- , *Posadzka ceramiczna z katedry krakowskiej (rekonstrukcja części)*, w: *Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w. Katalog wystawy*, red. Elżbieta Firlet, Emil Zaitz, Kraków 2006.
- , *Późnoromańska posadzka ceramiczna w katedrze na Wawelu*, „Acta Archaeologica Waweliana”, T. 3: 2006.
- Szyma Marcin, *Fryzy z motywem lilii w kościołach dominikańskich w Polsce*, „Kronika Miasta Poznania”, 2004, t. 72, nr 3.
- , *Kościół i klasztor dominikanów w Krakowie. Architektura zespołu klasztornego do lat dwudziestych XIV wieku*, Kraków 2004.
- Świechowski Zygmunt, *Architektura opactw cysterskich bezpośredniej obediencji morimondzkiej*, w: *Architektura opactw cysterskich. Małopolskie filie Morimond*, Wrocław 2008.
- Utzig Joanna, *Geneza witrażownictwa cysterskiego. Czy teologia mogła stanowić inspirację estetyczną?*, w: *Claritas et consonantia: funkcje, formy i znaczenia w sztuce średniowiecza. Księga poświęcona pamięci Kingi Szczepkowskiej-Naliwajek w dziesiątą rocznicę śmierci*, red. Monika Jakubek-Raczkowska, Juliusz Raczkowski, Toruń 2017.
- , *Przeszklenia witrażowe w kościołach i klasztorach cysterskich do końca XIII wieku – znaczenie związków regionalnych w świetle organizacji zakonu*, w: *Narody – odkrycia – fantazje czyli średniowieczna kultura z innej strony. Materiały Seminariów Mediawistycznych im. Alicji Karłowskiej Kamzowej z lat 2013–2015*, red. Jacek Kowalski, Witold Miedziak, Poznań 2018.
- , *Simplices fenestrae cistercienses. Geneza, treści ideowe i źródła estetyczne przeszkleń witrażowych w kościołach i klasztorach cystersów do połowy XIII wieku*, Kraków 2022.
- Wajda Sylwia, *Średniowieczne ceramiczne płytki posadzkowe z Drohiczyzna, Stolpia, Chelma i Przemyśla*, „Archeologia Polski”, T. 54: 2009, z. 1.
- Walicki Michał, *Dekoracja architektury i jej wystrój artystyczny*, w: *Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII wieku*, t. 1, red. Michał Walicki, Warszawa 1971.
- Wałowcy Alina, *Późnośredniowieczne garncarstwo krakowskie w świetle źródeł archeologicznych*, „Materiały Archeologiczne”, T. 19: 1979.
- Zakin Helen J., *French Cistercian Grisaille Glass*, New York 1979.
- Zbiór dyplomów opactwa cystersów w Mogile*, wyd. Eugeniusz Janota, w: *Monografia opactwa cystersów we wsi Mogile*, cz. 2, Kraków 1867.
- Żaki Andrzej, *Wstępne badania archeologiczne na terenie Krakowa w latach 1950–1955 (seria I–II)*, „Sprawozdania Archeologiczne”, T. 3: 1957.
- , *Sprawozdanie z badań archeologicznych nad przedlokacyjnym Krakowem za lata 1953–1955 (1950–1955)*, „Rocznik Krakowski”, T. 34: 1959.
- , *Badania nad przedlokacyjnym Krakowem w 1962 roku (seria X)*, „Sprawozdania Archeologiczne”, T. 17: 1965.
- , *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974.

Justyna Kamińska – absolwentka historii sztuki (UAM, 2013), filologii włoskiej (UAM, 2016) oraz Arts and Heritage (Maastricht University, 2014). Doktorantka w Instytucie Historii Sztuki UJ, gdzie pod kierunkiem dr. hab. Marka Walczaka, prof. UJ przygotowuje rozprawę doktorską poświęconą średniowiecznej architekturze kościoła i klasztoru Dominikanów w Sandomierzu. Jej zainteresowania badawcze obejmują architekturę ceglana XII i XIII wieku, średniowieczną architekturę mendikańską oraz doktryny konserwatorskie przełomu XIX i XX wieku.

A SET OF MEDIEVAL FLOOR TILES FROM THE DOMINICAN CHURCH AND MONASTERY IN KRAKÓW. A TENTATIVE DESCRIPTION

The set of 13th century ceramic floor tiles found on the premises of the Dominican Church and Monastery in Kraków includes more than 400 pieces. They are mainly square tiles with side lengths of about 13–13.5 cm, mostly preserved in fragments, covered with relief decoration, inlaid, or blank. The text discusses the history of their discovery and the state of research, and then analyses the production technology and the types of decorative motifs used, comparing the tiles with analogous ones from other areas of Poland, Central Europe and Western Europe. Consequently, a hypothesis was put forward about the

local origin of both the relief technology and inlay used in the production of the Kraków tiles, contrary to the findings of researchers who suggested the possibility of their import from France, Flanders, Italy or other countries. An attempt was also made to interpret the floral and figural decorative motifs found on the tiles, with the one theory linking them to the Dominican preaching. The article provides a starting point for in-depth iconographic analyses of 13th century flooring and for further research into the architectural decoration of medieval mendicant monasteries.